

Z NOVÉ LITERATURY

Encyklopedické studie o společnosti a právu starého Předního východu

Nové encyklopedické studie o společnosti a právu starého Předního východu přináší 4. sešit III. dílu *Reallexikon der Assyriologie* (Berlin 1966) pod hesly *Gesellschaft* (str. 233–243) a *Gesetze* (str. 243–297). První heslo věnuje všeobecnou pozornost společenským třídám z hlediska mezopotamského nazírání (§ 1. Die Menschenklassen), státu, chrámovým i palácovým vladařům (§ 2. Der Staat) a dědičné šlechtě, která se vyskytovala zejména v okrajových oblastech klínopisné kultury (§ 3. Erblicher Adel); dále je probrána třída plnoprávných občanů, tzv. awilum (§ 4. Bürger), poté poloprávní příslušníci skupiny mezi plnoprávnými a otroky, tzv. muškēnum (§ 5.). Velmi stručná pozornost je věnována otrokům (§ 6.), zmínka je učiněna o kočovnicích (§ 7.) a několik řádek patří mezopotamské rodině (§ 8.), které ovšem již bylo věnováno v této encyklopedii samostatné heslo (Familie). Každý z jednotlivých oddílů je doprovázen přehledem příslušné bibliografie, na sovětskou je poukázáno nepřímo, pokud ji cituje dílo A. L. Oppenheima, *Ancient Mesopotamia*, přímo je citována pouze anglicky psaná práce A. L. Lipina, *The Assyrian Family in the second Half of the Second Millenium*. Autorem tohoto oddílu o společnosti je W. Röllig (profesor assyriologie na universitě v Tübingen). — Složitost zpracování téhož hesla pro chetitskou společnost zdůraznil ve své části jí věnované berlínský orientalista E. von Schuler; zpracovává ji podle obdobných hledisk jako jsme poznali při společnosti mezopotamské, navíc věnuje pozornost nejvyšší šlechtě, správnímu úřednictvu, kněžstvu, jakož i příslušníkům aparátu, vybudovaném na služební odvislosti. Také otrokům, zajatcům a deportovaným masám autor přiznal větší rozsah, než tomu bylo v obdobném případě u společnosti mezopotamské.

Heslo, věnované klínopisným právním, je koncipováno z hlediska čtyř nestejně rozsáhlých oblastí (geograficky i materiálův), v nich pak je postupováno chronologicky. První úsek představuje Babylónie (A.), kde se především pojednává o významu prologů a epilogů u zákonodárných děl, načež následují zákony z doby předstarobabylónské (reformy Urukaginovy, Gudeovy, zákony Ur-Nammua), zákony ze starobabylónské doby (tj. zákony Lipitištarovy, fragmenty sumerských právních předpisů, série zv. ana ittišu, akkadské zákony z Ešnunny), které popisuje a stručně po obsahové stránce vykládá J. Klíma (fragmenty sumerských předpisů, vydané ve *Studies Landsberger*, nemohly být již zahrnuty, jejich interpretace byla pojata do pozdějšího článku téhož autora v *Archivu Orientálním* 35, 1967, str. 121–127). H. Petschow (mnichovský romanista a specialista v klínopisných právech) podává výklad a rozbor zákonů Chammurabiho s upozorněním jednak na konvencionální označování mezopotamských legislativních děl jako zákony, kodifikace, resp. zákoníky,

jednak na problém aplikace mezopotamských zákonů v právní praxi (odkazuje na bližší propracování této problematiky pod heslem „Recht“ v příslušném budoucím svazku); velmi cennou statí je soubor příslušné literatury o Chammurabiho právním díle. Následuje od téhož autora výklad o tzv. mišarum-aktech a o ediktech starobabylónských vládařů Ammisaduqy a Samsuiluny. Konečně též autor pojednává ještě o fragmentech tzv. pozdněbabylónských zákonů a dokladech o zákonodárné činnosti některých panovníků z této doby, jakož i z doby perské okupace Babylónie. — Zpracování staro- a středoasyrských zákonů podává pařížský specialista G. Cardascia, jenž také zpracoval část věnovanou sbírce dvorních instrukcí asyrského vladaře Tiglatpilešara, týkajících se poměrů v paláci a v harému. Po stručné zmínce o právních pramenech z churritské oblasti Nuzi-Arrapha (od H. Petschowa) je heslo uzavřeno velmi obšírným pojednáním o chetitské právní sbírce i ostatních chetitských právních pramenech, za něž vděčíme lublaňskému odborníkovi V. Korošcovi. Velmi důležitý je i soupis pramenů a příslušné literatury, pořízený týměž autorem.

J. Klíma

G. Cardascia — J. Klíma, Droits cunéiformes (Introduction bibliographique a l'Histoire du droit et à l'Éthnologie juridique publiée sous la direction de John Gilissen, A—2), Éditions de l'Institut de Sociologie (fondé par Ernest Solvay), Université Libre de Bruxelles, 1966, 142 str.

Studium klínopisných práv (původcem tohoto označení — Keilschriftrecht — byl před téměř čtyřiceti lety Paul Koschaker) představuje onen úsek právně-historických bádání, který se obrací k poznání a zkoumání právních pramenů, dochovaných v klínovém písmu. Toto písmo je jakýmsi společným jmenovatelem, takže pojem klínopisných práv se vztahuje na právo platné nejen v Mezopotámii, ale též v Malé Asii, jakož i v řadě tzv. okrajových oblastí, jako např. v Sýrii, Urartu, Hurri aj.

Předmětná publikace zahrnuje převážnou část bibliografie vztahující se ke klínopisným právům; mimo její rámec zůstává především Elam, zpracovaný polským odborníkem J. Wolskim (jako A-5) a právo maloasijských Hethitů, zpracované, dosud však nepublikované, od německého hethitologa R. Haaseho (jako A-3).

Po úvodní části, obsahující seznam zkratk, mapu Starého Předního východu a předmluvu s příslušnými pokyny pro právní historiky, kteří hodlají používat tuto publikaci, následuje její vlastní masa, která se rozděluje na dvě hlavní části: v první najdeme všeobecná díla a pracovní příručky, bibliografie, úvody, učebnice, linguistická díla, slovníky a významná periodica. Druhá část zahrnuje bibliografii, vztahující se především k právním pramenům (zvykovým a psaným právním předpisům, jakož i dokladům z právní praxe, úředním dopisům a královským napsům), jednak k jednotlivým právním institucím (správa finance, soudnictví, trestní právo, soukromé právo, právní věda, hospodářství). V druhé části najdeme pak rozsáhlou bibliografii klínopisných práv, rozdělenou podle zemí a časového vývoje: První kapitola platí Mezopotámii (1. Babylónii, 2. Asýrii), druhá okrajovým oblastem mimo Elam a Hethity, tedy zahrnuje Hurri, Urartu (dnešní Arménii) a Sýrii (někdejší Ugarit a Alalach). Celkem obsahuje tato bibliografie klínopisných práv 1027 čísel,

z čehož na část obecnou připadá 266, na vlastní Mezopotámii 564 a na okrajové oblasti 197. Zahrnuty jsou zejména publikace z posledních tří desetiletí (pokud nejde o starší základní díla zvláštního významu), uzávěrka je dána k 31. XII. 1965.

J. Klíma

Hans Julius Wolff, Organisation der Rechtspflege und Rechtskontrolle der Verwaltung im Ptolemäisch-römischen Ägypten bis Diokletian. Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis — Revue d'Histoire du Droit, Tome XXXIV, 1966, 1—40

V rámci XII. Mezinárodního historického kongresu ve Vídni přednesl H. J. Wolff v zasedání Mezinárodního sdružení pro dějiny práva a institucí dne 31. 8. 1965 referát na téma „L'organisation judiciaire et la justice administrative dans les royaumes hellénistiques et dans l'Empire romain“. Tento referát, soustředěný však jen na ptolemajsko-římský Egypt, vydal pod hořejším názvem. Autor rozvádí v něm hlavní téze své přednášky. Zdůrazňuje rozdílnost situace pokud jde o prameny, bohaté pro Egypt, velice chudé pro jiné helénistické státy, a varuje před nahrazováním nedostatku pramenů analogiemi z Egypta. Článek přináší především přehled justiční organizace v ptolemajském Egyptě. Tento přehled se opírá o autorův spis „Das Justizwesen der Ptolemäer“, 1962.

Obsahuje nově jednak autorovy reakce na kritické připomínky recenzentů spisu, hlavně však vyzvedá politické tendence a síly, které v historickém procesu působily na vznik a zánik soudních institucí. Autor zdůrazňuje význam justiční reformy krále Ptolemaia II. Filadelfa (283—246 př. n. l.) jako zakladatele právního řádu a upozorňuje na složitou soustavu zřízených soudních orgánů.

Jsou to především privilegované autonomní soudy (Eigengerichte), dikastéria, složená z místních kolonistů, zejména vojenských. Jejich protějškem pro domorodé obyvatelstvo jsou soudy egyptských kněží, zvané soudy laokritů. Jako představitel krále fungoval jak u dikastérií, tak u laokritů jeho úředník (eisagógeus), aby dohlížel na zachovávání právních předpisů. Dále to byly úřady, na které bylo možné komukoli se obrátit, kdo se dovolával ochrany u krále. V praxi ukládal král výkon této pravomoci svým úředníkům, kteří tedy — absolutní monarchie neznala dělby státních mocí — rozhodovali i v soudních věcech.

Později, asi rovněž za zmíněného panovníka, došlo ke zřízení soudních kolegií, která se měla zabývat věcmi, s nimiž se dosud obyvatelstvo obracelo na královské úředníky. Tato kolegia na rozdíl od autonomních soudů byla ustanovena přímo králem a jemu podléhala. Sem nutno řadit také soud chrématistů, který se časem stal nejdůležitější součástí celé justiční soustavy. Jurisdikce chrématistů se vztahovala na všechny panovníkovy poddané bez rozdílu, zda šlo o Řeky či Egyptany. V tom lze spatřovat čin státnické moudrosti a značného právněhistorického významu, poněvadž i po právní stránce skýtalo rozhodování chrématistů větší záruku zachovávání předpisů proti volnému uvažování úředníků. Byl to ovšem jen krůček na cestě k státu skutečně právnímu. Úměrně s růstem královských institucí (úřadů i chrématistů) upadal význam obojího druhu autonomních soudů, až zanikly.

Když se r. 30 př. n. l. ujali vlády nad Egyptem Římané, nedošlo k nějakému

zlom v justiční správě, naopak ještě celá desetiletí fungovali chrématisté. Vyhovovali římskému pojetí centralistické vlády nad znivelizovanými peregriny. Ponenáhlu však nahrazuje chrématisty archidikastés, původně jen kontrolní jejich orgán. Římané provádějí také centralistický princip důsledněji, když místo ptolemajského krále zaujal praefectus Aegypti jako představitel vši moci, také soudní. Jurisdikce jeho a konventů, které konal, je ryze vrchnostenská a řízení je kogniční. Kdežto toto je neformální, utváří se prefektův dozor na nižší úřady rigoróznější než tomu bylo dříve.

V líčení poměrů za římské vlády (principátu) se autor opírá o řadu nových monografií, pro ptolemajskou dobu přináší nové poznatky zejména k otázkám chrématistů, jež zvyšují cenu článku, psaného s výborným přehledem po celém oboru helénistického práva.

J. Cvetler

C. Kunderewicz: Zbiór praw z Ešnunny. Czasopismo prawno-historyczne XVIII 1—1966, S. 9—29

Přední polský badatel v oboru staroorientálního práva, známý také jako překladatel nápisů Urukaginových a zákoníku Lípit-Ištařina, podává — i českému čtenáři srozumitelný — překlad a komentář závažné sbírky právních předpisů z Ešnunny, starší než kodex Chamurapiho. Překlad přináší zároveň novou interpretaci některých míst a příspěvky ke kritice dochovaných exemplářů textu. Ešnunnská sbírka je příliš fragmentární, než aby bylo možno usuzovat s jistotou na ekonomickou a sociální strukturu společnosti, jíž měla sloužit. Zdá se však, že se tato v podstatě nelišila od poměrů, které potom došly výrazu v Chamurappiho zákoníku.

J. Klabouch

Carlo Alberto Maschi, Il diritto romano I. La prospettiva storica della giurisprudenza classica, Milano 1966, 828 stran

Je mnoho způsobů, jimiž se romanisté, vykládající římskoprávní jevy, zmocňují studované látky. Autor zvolil metodu zcela novou, totiž ukázat základní instituty římského práva nikoli z hlediska našeho, moderního, nýbrž v pohledu zanechaném nám římskými právníky samotnými, a tím ještě lépe osvětlit jejich dogmatickou stavbu. Vychází přitom z předpokladu, že římská právověda vytvářela dané instituty na základě hlubokého zkoumání a hodnocení minulosti, poučena historickou zkušeností, které si byla dobře vědoma. Nejde mu o úplný systém, nýbrž spíše jen o některé vůdčí principy, o důkaz správnosti této jeho hlavní myšlenky (kniha je již druhým, podstatně přepracovaným a více než trojnásob rozšířeným vydáním oproti původnímu z r. 1957). V tom se jeví určitá duchovní spřízněnost s některými syntetickými romanistickými díly, jmenovitě s Jheringovým *Geist des römischen Rechts* a Schulzovými *Prinzipien des römischen Rechts*.

Autor, i když jeho práce — programově — nemá být polemická, se nicméně na mnoha místech stejně nemohl vyhnout vědecké polemice s protichůdnými názory. Svému spisu — vzhledem k jeho osobitému zaměření — předdeslal metodologické poznámky o původnosti římskoprávních textů a o znalosti

historie antických právníků ve vztahu k historickým znalostem našim (jejich byly sice velmi omezené, oni však stáli mnohem blíže dřívějšímu právu, na něž navazovali).

Kniha obsahuje poměrně rozsáhlá prologomena a dvě zvláštní části.

Prologomena (str. 5–116) v devíti oddílech rozvíjejí a blíže vysvětlují hlavní autorovu myšlenku a jeho zásadní postoj ke stěžejním romanistickým problémům; zejména se zde vypořádává s běžně zastávaným názorem, že ve spisech klasických právníků zcela chyběly historické úvahy, a naopak, mezi jiným, přímo z těchto spisů vyvozuje, že znali vrstvu ještě předkviritského neformálního práva (tzv. antické *ius gentium*).

V první části (str. 117–154) nazvané *Enunciazioni programmatiche romane e universalità del metodo storico* se autor zabývá nejprve historicko-programovými výroky Pomponiovými a Gaiovými a poté obecností historické metody klasických právníků, kterou spatřuje v jejich tvorbě vůbec a v jejich komentářích k zákonu XII desek a k dílům nejstarší římské pravovědy zvláště.

Jádrem celé knihy je však její druhá část (str. 155–769) pod názvem *Costruzione romana degli istituti giuridici attraverso l'esperienza storica*. Historická zkušenost, o kterou se opírají klasičtí právníci, je patrna zejména ve dvou druzích jejich spisů, totiž v *institutiones* (souhrnná, i když jen základní pojednání o *ius civile* a *ius honorarium*, ale též s odkazy na právo císařské) a *libri ad edictum* hlubší výklad zahrnující jak dosud platné právo civilní, tak i právo prétorské bez omezení na jednotlivé jeho partie. Historické momenty nejsou v takových spisech pouhou ozdobou nebo didaktickou pomůckou, nýbrž mají zde význam funkční při stavbě soudobého práva; především je tomu tak v *libri ad edictum*, protože po dlouhou dobu nové právo vyvěralo v podstatě právě z prétorského ediktu.

Z institucionálních děl rozebírá autor v celé šíři (v 32 oddílech) Gaiovy *Institutionum commentarii quattuor* ani ne tak proto, že toto dílo je v daném smyslu obdobné jiným spisům tohoto druhu, jako spíše proto, že z oněch se zachovaly pouhé zlomky; přitom se autor nijak netají svým přesvědčením, že Gaiovy Instituce jsou přes všechny kritické připomínky moderních badatelů a přes možná dílčí porušení a nesporné mezery textu stále ještě nejbezpečnějším pramenem pro poznání římského klasického práva. Gaiovo dílo má ovšem některé své zvláštnosti a historický prvek převládá v něm spíše jako doklad a popis dřívějších dějů; nicméně Gaiovo původní historické pojetí se projevuje zejména tam, kde se z minulosti pozdvihuje k souhrnnému pohledu na právo, jež překonává. Historické části jsou u Gaia tak četné, že prostupují celými jeho Institucemi a je zcela nesprávné podceňovat je, jak se to někdy v literatuře děje.

Pro zkoumání druhého souboru děl si autor zvolil nejrozsáhlejší zachované komentáře k prétorскому ediktu, totiž Paulovy a Ulpianovy *libri ad edictum*. Pomíjí přitom přečetné jejich zprávy zachycující pouhou *occasio legis*, byť sebezajímavější, a soustřeďuje se na hlubší hodnocení, jmenovitě na vztah mezi stávající a dřívější stavbou ediktu a na zmínky o pojednáních dřívějších spisovatelů, kteří i na půdě ediktu přihlíželi k zásadám civilistickým, zvláště pak k civilním žalobám. *Libri ad edictum* přináší již právo civilní a prétorské dokonale propracované, tak jak bylo aplikováno v soudobé praxi, v prétorské jurisdikci, jež roztavila dřívější mnohost právních řádů. A právě Paulův a Ulpianův komentář představují nejvyšší a nejbohatší stupeň tohoto vývoje. Tyto své výsledky autor rozvádí a dokazuje na četných římskoprávních insti-

tutech (*possessio, furtum, emptio-venditio, manumissio, edictum quod metus causa* nebo *dispozice mortis causa* aj.).

Již z uvedených několika poznámek je jisté zřejmé, jak záslužným a podnětným dílem je Maschiho práce a s jakým užitkem k ní budou často sahat romanisté, ať už přijímají její hlavní tézi či nikoliv.

M. Bartošek

Gerardo Broggin, Coniectanea. Studi di diritto romano, Milano 1966, 697 stran

Nebývá-li zvykem, aby badatel vydal již po prvních deseti letech své vědecké činnosti soubor svých prací, pak tato kniha dokazuje, že takový čin může být velmi užitečný, zvláště jde-li o autora, jehož těžištěm tvorby jsou právě články a studie, roztroušené v rozmanitých sbornících a časopisech, a majícího takovou vědeckou erudici a takové vědecké aspirace jako Broggin, jeden z plejády mladých romanistů, kteří téměř jednou vlnou nastoupili na uprázdněné a nově vytvořené stolice v NSR. Pochází ze Švýcarska, kde studoval ve Fribourgu a poté působil na právnických fakultách v Miláně, ve Fribourgu a nyní v Heidelbergu; kromě římského práva se zabývá též právem švýcarským a mezinárodním právem soukromým.

Soubor spisů, psaných německy, italsky a francouzsky, je rozvržen do tří velikých oddílů, z nichž nejdůležitější a nejrozsáhlejší, nazvaný *Studia* (str. 3 až 412), obsahuje všechny jeho závažné práce s výjimkou monografie *Iudex arbiterve* z r. 1957 a studie o Ciceronově *Oratio pro M. Tullio* z r. 1964. Uvnitř tohoto oddílu můžeme podle badatelského zájmu autorova rozeznávat tři zřetelně ohraničené oblasti: oblast obecně historickoprávní, oblast římského procesního práva a oblast ciceronských studií.

Do první oblasti patří přehledná úvaha *Sulla conoscenza storica* z r. 1958, ryze romanistická stať *Ius lexque esto* (1959) o významu tohoto obratu z pozdní republiky, a hlavně hluboce fundovaná, ale velmi odtažitá a příliš idealistická studie *Dauer und Wandel im Recht* (1956) a na ni z části navazující dosud nepublikovaná, velmi konkrétní a zásadně pojatá studie *La retroattività della legge nella prospettiva romanistica*.

Druhá oblast — procesněprávní — je předmětem hlavního vědeckého zájmu autorova. Nacházíme zde již jeho prvotiny z r. 1956 *Der Ursprung der römischen iurisdiction* a *D. 12, 6, 23, 3: transactio post litem contestatam*, a pak stále vyvráležší práce v tomto chronologickém pořádku (který ovšem sborník nezachovává): *Vindex und Iudex. Zum Ursprung des römischen Zivilprozesses* (1959), *A propos de mutatio iudicis et de translatio iudicii* (1959), *La prova nel processo romano arcaico* (1960), *Sulle origini del iusiurandum in litem* (1962) a *Introduction au sequester* (1963).

Posléze třetí oblast (ciceronových studií), která se ovšem těsně přimyká k pracím procesněprávním, je zastoupena dvěma krátkými, ale zasvěcenými příspěvky *Aus Ciceros Anwalstätigkeit* (1962) a *Fictio civitatis, strumento dell'arbitrio giurisdizionale di Verre?* (1964), v nichž se autor představuje jako skutečný znalec ciceronské problematiky, jež ostatně proniká velmi často i v jiných jeho spisech.

Druhý a velmi sevřený oddíl prací shrnul autor pod společný název *Testimonia* (str. 413–464). Jsou zde jeho vzpomínky ze studentských let (*Pierre Aeby (1884–1957). Souvenir de son enseignement*) a rovněž zcela osobně la-

děné kompozice na vynikající romanisty (*Testimonianza di Contardo Ferrini*), zejména nekrology (*Peter Tour e August Simonius, Vincenzo Arangio-Ruiz a Henri Lévy-Bruhl*). K nim se druží orientační články o studiu římského práva ve Švýcarsku a o Société Jean Bodin. Testimonia jsou cenným svědectvím doby a přiznáním citlivého člověka, který své vědecké činnosti, pěstované s opravdovým zanícením, věnuje veškerou svou energii.

Konečně třetí oddíl, *Lecturae* (str. 465–668), přináší 15 rozmanitých úvah podnětných až polemických článků, vyvolaných četbou soudobé literatury (nejen romanistické). Autorovi tu nejde o recenze ve vlastním smyslu, nýbrž spíše se jen volně zamýšlí nad některými důležitými problémy, vyjadřuje se kriticky k názorům vysloveným v nejnovějších dílech a vysvětluje a dokazuje mínění vlastní. Jsou to stručné a vesměs ostře pointované studie, některé velmi závažné, ale všechny podnětné: je to forma, která je v dnešním shonu života velmi vhodná a která autorovi znamenitě vyhovuje. Z těchto prací vyjímám zvláště dvě výrazné črty o soudnictví římského senátu, *La funzione giurisdizionale del Senato* (1958) a *Senatsgericht und Kaisergericht* (1964), dvě procesněprávní studie *Legis actiones I* (1962) a *Legis actiones II* (1965) a *Obligatio naturalis* (1965), což ovšem nikterak neznamena, že by ostatní příspěvky tohoto oddílu nebyly rovněž zajímavé a poučné. Pro svou důležitost by však celý tento oddíl patřil — podle mého názoru — spíše na druhé než na třetí místo.

Brogginiho soubor je věrným obrazem nynější úrovně západní romanistiky s jejími charakteristickými přednostmi i stinnými stránkami. Autor v něm řekl své osobité a výrazné slovo a lze očekávat, že přes své značné přetížení (je mu svěřen též náročný úkol řídit další práce na Indexu interpolací) promluví v dalších desetiletích ještě výrazněji.

M. Bartošek

Dora Alba Musca, Apuliae et Calabriae Latinarum inscriptionum lexicon, Bari 1966, 269 stran a mapa

Nejsou to jen velké nápisové komplexy, jako je Monumentum Ancyranum anebo Antiochenum s výpočtem činů císaře Augusta, které jsou cenným pramenem pro dějiny římského státu a práva. Také v kratších a i zcela krátkých nápisech obrazí se tu velké události, významné pro dějiny státu, dokreslují se tu právní normy, z jiných pramenů známé. Platí to zejména o náhrobních nápisech, jak jsou roztroušeny po všech končinách někdejšího impéria. Mezi základní vydání těchto nápisů patří Corpus inscriptionum latinarum (CIL) a běžně doplňované Notizie degli Scavi di Antichità.

Hořejší publikace sleduje usnadnění orientace v nápisech, které pocházejí anebo se nacházejí v Kalabrii a Apulii, a byly uveřejněny v IX. svazku CIL a v různých ročnících zmíněné italské edice až do r. 1959. Autorka, která je asistentkou právníké epigrafiky a papyrologie Ústavu římského práva university v Bari, zpracovala během desíti let pro tento slovník tisíce nápisů. Její dílo již svým rozsahem dává tušit namáhavost práce, přičemž třeba uvážit, že čtení četných nápisů bylo nutno ověřit na originálech a edice opravovat.

Lexikon má dvě části. V první (Index omnium verborum, str. 1–116) jsou abecedně seřazena všechna slova, vyskytující se na nápisech zmíněné zeměpisné oblasti, s údajem, kde nápis byl uveřejněn, a s kritickým aparátem.

Jako dodatek jsou zvláště seřazena slova, vyskytující se v Lex Tarentina, nápisu vydaném H. Dessauem (*Inscriptiones Latinae selectae*, 6068). Druhá část (str. 117–269) obsahuje deset rejstříků, ve kterých jsou vedena hesla z první, všeobecné části, ale nyní jsou uspořádána do skupin podle věcných hledisek. K údaji místa vydání přistupuje zde ještě místo, kde byl nápis nalezen, a pro lepší přehled je přiložena mapa, reprodukováná z CIL.

Z těchto osobních i věcných rejstříků (prosopografického, císařů, konsulů a jiných určení času, vojenského, věcí kultovních, rodových, zeměpisných, spolků a zaměstnání) zajímá právního uživatele zejména VIII. index (*Res publica Populi Romani et res municipales*). Obsahuje a komentuje údaje, které se týkají římského státu, jeho právního řádu, institucí, úředníků a podobně. Avšak také index II. (*Imperatores et domus eorum*), kde jsme dodatečným vyhlazením jmen některých císařů v nápisech upozorňováni na státoprávní změny, budí náš zájem.

Tato lexikálně epigrafická monografie patří mezi ony pomůcky, které lze srovnat s návody k přípravě barev anebo ke grafickým technikám. Jsou nezbytné pro další, tradičně výše hodnocenou činnost umělcovu, jež by však bez nich nebyla možná. Podobně díla tohoto druhu nepoutají originalitami myšlenek nebo hypotézami, jež čas ukáže často zcestnými, ani neokouzlují formami vyjádření. Podivujeme se u nich svědomitosti, trpělivosti a obětavosti autorů a jsme rádi tomu, že na rozdíl od oněch duchaplných postřehů bývá i jejich praktická hodnota mnohem trvalejší povahy. Tento lexikon bude ještě dlouhá desetiletí konat, těm kdo pracují na kterémkoli úseku římských studií, velmi platné služby.

J. Cvetler

Edoardo Volterra, La costituzione di Diocleziano e Massimiano contro i Manichei Roma, Accademia Nazionale dei Lincei, Anno CCCLXIII—1966, Quaderno N. 76, pp. 1—26

Autor uveřejňuje svůj příspěvek v Mezinárodním sympoziu, konaném v Římě 1965 na téma „Persie a řecko-římský svět“. Jde o konstituci posledních pohanských císařů proti vyznavačům nábožensko-filosofického učení Máního, pronásledovaným postupně vládnoucími náboženskými společnostmi, pohanskou, křesťanskou, moslimskou a jinými. Autor se zabývá předně autentičností konstituce, kterou nám zachovala známá sbírka pramenů římského práva, konvenčně zvaná *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*. Je to reskript císařů prokonsulovi Afriky Juliánovi, který autor otiskuje, dospívá k uznání jeho pravosti a zdůrazňuje, že na rozdíl od jiných konstitucí obsahuje či zachovává motivaci svých dispozitivních opatření, trestních sankcí na přívržence mánismu, manichejské. Na otázku, kdo byl autorem *Collatio* a jaký byl její účel, nemůže dát odpověď ani nové bádání, i když se díky nově objeveným pramenům podařilo proniknout hlouběji k podstatě mánismu.

Autor se raději zaměřil na zkoumání, proč reskript, zařazený mezi konstituce kodexu Gregoriánova, ale ne do pozdějších, sáhá k tak drastickým trestům jako upálení, popravy a nucené práce v dolech. Dospívá k závěru, že to byly důvody státněpolitické povahy, jednak trvalého rázu, jednak dané současnou mezinárodní situací. V této padá na váhu, že v době vydání reskriptu byl Řím ve válečném stavu s Persií, odkud mánismus přicházel. Manichejští byli — i když jen potenciálně — pokládáni za jakousi, řekl bych „pátou kolonu“ ne-

přátelského státu. V římské provincii Egyptě došlo dokonce k revoltě, na které snad měli účast. Ale Máního učení se přičilo svým poměrem k světským institucím, spojeným v pohanském Římě s náboženskými představami a kultury, trvale samé podstatě římského státu. Proto byli manichejští stíháni jako podvrtníci tohoto řádu a v dané chvíli nadto jako podezřelí z úkladů o stát, jako spojenci nepřítelů.

Autor, který již r. 1930 uveřejnil studii o Collatio, přispěl zde, i když za použití výsledků jiných odborníků, zejména historiků, také k otázce, proč nejen manichejští, nýbrž i křesťané byli Diokleciánem pronásledováni. To rozšiřuje podstatně zájem o jeho zdánlivě úzké téma.

J. Cvetler

Klaus Mäding, Chinesisches traditionelles Erbrecht. Unter besonderer Berücksichtigung südostchinesischen Gewohnheitsrechtes vom Ende des 19. Jahrhunderts. Neue Kölner Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, Heft 40. Berlin, de Gruyter & Co., 1966. Ss. xi, 110

Tradičním čínským dědickým právem se miní součást práva poslední dynastie Čching, která je v různé míře a v různých oblastech Východní a Jiho-východní Asie dosud právem platným a jehož znalost je nezbytná pro pochopení základů práva v celém bývalém čínském kulturním okruhu. Nejvíce se uplatňuje v britsky konzervativním Hong Kongu, zčásti i v ČLR a na Tchaj-wanu.

Knížka se zakládá na srovnání tradičních a moderních zákoníků, ale i na rozsáhlé sbírce zvykového soukromého práva na Tchaj-wanu, kterou provedli Japonci na začátku 20. století po zaboru ostrova. V úvodu rozebírá i strukturu čínské rodiny a zejména spornou i zajímavou otázku její velikosti, která měla přirozeně značný dosah v komplikovanosti dědického práva; pozoruhodný je i výklad dědického práva ve vztahu k majetku určenému ke kultu předků a pro udržování zchudlých členů rodiny. Podrobně pojednává majetkové dědické právo vydědění, určení dědiců ap. Tři doplňky obsahují přehled dynastií, nástin právního stavu v Hong Kongu a konečně se poukazuje na zmenšující se platnost tradičního dědického práva na Tchaj-wanu. Autor ukazuje, že Hong Kong je nakonec posledním místem, kde ještě — byť i toliko omezeně — platí zásadně právo dynastie Čching, není-li anglické právo použitelné.

Knihla poskytuje dobrý přehled problematiky a umožňuje pochopit i některé širší souvislosti mezi tradicí a modernizací. Je velmi dobře dokumentována a uvádí rozsáhlou bibliografii.

T. Pokora

David C. Buxbaum, Chinese Family Law in a Common Law Setting. A Note on the Institutional Environment and the Substantive Family Law of the Chinese in Singapore and Malaysia, Journal of Asian Studies XXV (1966), 4, str. 621—644

Studie se nezabývá platným právem, jak by se mohlo zdát podle názvu, nýbrž historií upadajícího vlivu práva čínských přistěhovalců v Malajsii v kontextu tamějšího anglického zákonodárství a poskytuje tak metodicky mimořádně zajímavý příklad kontaktu dvou naprosto odlišných právních systémů.

Za čínské právo je v této oblasti považováno právo poslední čínské dynastie

Cching (1644–1911), bez ohledu na nové zákonodárství v Číně z let třicátých a po roce 1949, kdy byla zřízena Čínská lidová republika, protože obojí neodpovídalo konzervativním formám malajského právního stavu. I anglické právo se v Malajsku uplatňovalo s jakýmsi zpožděním, jsouc obvykle přejímáno v době, kdy v mateřské zemi bylo již považováno za anachronické (naposledy 1961).

Anglické právo nicméně soustavně zatlačovalo právo čínské mj. i proto, že se jeho studiu nevěnoval téměř nikdo. V řadě jiných asijských zemí probíhá ovšem opačný vývoj, protože spolu se získáním nezávislosti dochází k záměrnému, byť i jen k dílčímu návratu k domácím právním specifickým formám.

Protože i v takové podobě odpovídá anglické právo málo skutečným podmínkám života Číňanů v Malajsii, vzrůstá jak úloha zvykového práva, tak i zároveň klesá prestiž anglického systému v celku.

T. Pokora

Eduard J. M. Kroker, Die amtliche Sammlung chinesischer Rechtsgewohnheiten. Untersuchungsbericht über Gewohnheiten in Zivil — und Handelssachen. I.—III. Ss. 282, 280, 162. Bergen-Enkheim b. Frankfurt/M., Verlag Gerhard Kaffke, 1965

Jde o rozsáhlý a důkladně komentovaný překlad sbírky čínského zvykového práva Min-šang š' si-kuan tchiao-čcha pao-kao-lu (Sbírka zvykového občanského a obchodního práva na základě zprávy o jeho průzkumu), kterou vydalo v čínském originálu ministerstvo spravedlnosti Čínské republiky v roce 1930 v Nankingu.

Sbírka je ovšem podstatně staršího původu, protože sběr materiálu začal podle vládního rozhodnutí již počátkem 20. století a pokračoval pak i po roce 1911, aby se zjistily existující právní zvyklosti, které ovšem již svou povahou nebyly pro celou Čínu jednotné. Sbírka byla vydána v souvislosti s přípravou moderního občanského zákoníka, jehož poslední část vstoupila v platnost 5. 5. 1931, aniž by ovšem dokázala nahradit zvykové právo. Nový zákoník přejal totiž tak radikálně evropské (tj. především francouzské) právní koncepcce, že se mohl uplatnit spíše jen výjimečně tam, kde již v hospodářství došlo k nastolení moderních kapitalistických vztahů.

Sbírka je tedy nejen dokumentem historickým, nýbrž i ze značné části představuje platné právo, zejména poté, co po založení ČLR byl občanský zákoník z období vlády Kuomintangu zrušen. Jde o první soustavné zpracování v evropském jazyce; ovšem i Japonci věnovali sbírce značnou pozornost, zejména Niida Noboru. První díl kromě úvodu a komentáře obsahuje zpracování právních zvyklostí vztahujících se k obecné části občanského zákoníka, kdežto jeho další část, jakož i oba další díly jsou věnovány věcnému právu. Kniha je doplněna premedem paralelních textů, jmenným a věcným indexem, jakož i přehledem zeměpisných označení.

V celku jde tedy o rozsáhlý úvod do historického i platného zvykového práva v úplném a důkladném překladu s velmi četnými komentáři, které usnadňují pochopení sinologovi i srovnávacímu právníkovi. Profesor Kroker z Filosoficko-teologické vysoké školy v Königsteinu u Frankfurtu žil dlouho v Číně a uveřejnil řadu knih a článků o dějinách čínského práva, takže měl velmi dobré předpoklady pro sestavení obsáhlé recenované knihy.

T. Pokora

Významné kulturní výročí v dějinách Velké Moravy, příchod byzantské mise r. 863, završilo podnět k vydání řady velkých kolektivních prací u nás i v zahraničí, které jednak shrnují, jednak novými poznatky obohacují znalosti tohoto důležitého období evropského politického i kulturního vývoje.

Z hlediska právních dějin je beze sporu z nich nejvýznamnější sborník *Das Grossmährische Reich*, red. Fr. Graus, J. Filip a A. Dostál, Praha 1966 (Academia), 443 str., 16 příl. Je to rozšířený a poznámkovým aparátem opatřený záznam mezinárodní konference, pořádané ve dnech 1.–4. října 1963 archeologickými ústavy ČSAV a SAV v Brně a Nitře. Vedle archeologických referátů, které tvoří solidní základnu i pro závěry právněhistorické (J. Poulik, *Archäologische Entdeckungen und Grossmähren*, A. Točík, *Die vorgrossmährische Periode in der Slowakei*, B. Chropovský, *Die grossmährische Periode in der Slowakei*) je tu především osou historického oddílu sborníku vyčerpávající přehled hlavní problematiky a literatury, jež podal Fr. Graus, pod názvem *L'Empire de Grande Moravie, sa situation dans l'Europe de l'époque et sa structure sociale* a v němž vedle rozboru literatury (mj. rezignace na přesné vymezení feudalismu) sumarizuje politický vývoj, posuzuje sociální diferenciaci (zejména historická klasifikace archeologických dokladů), líčí postup christianizace a konečně určuje státní povahu velkomoravského útvaru jako „říše“ těsně předfeudálního charakteru. V druhém hlavním referátu historického oddílu zasedání nastínil V. Vaněček přehled moravské zahraniční politiky (*Über die Aussenpolitik des mährischen Staates in den vierziger- bis achziger Jahren des IX. Jh.*) a zejména zdůraznil některé rysy podtrhující její samostatnost – ve výkladu *fidem servare* z r. 864 mu oponoval B. Grafenauer. Třetí oddíl rozpravy byl věnován otázkám jazykovým a literárním.

V bohatých diskusních příspěvcích došlo zejména ke srážce stoupců názoru o feudální povaze velkomoravské říše (archeologové, Vaněček, Havlík, Ratkoš), převažujícího zvláště v padesátých letech, s rostoucím názorem o její povaze ještě protofeudální (Dvorník, Kaczmarczyk, Grafenauer, Graus, Fiala, Procházka). Znovu se objevily názory o vzniku z kmenového základu (Chropovský, Graus, Dvorník). Kritizován byl územní rozsah, značně rozsáhlý jen po dobu velmi omezenou (Graus, Fiala, Grafenauer). Předpokládá se sice existence družiny (Graus), ale nelze mluvit o nějakém lenním právu (Procházka). Neexistovaly feudální dvorce (Graus, Fiala), vlastnické kostely mohou být i předfeudální (Grafenauer). Byl podán přehled dat, dokazujících velkomoravský původ nejstarší slovanské právní památky, *Zakona sudného ljudem* (Procházka) a klasifikace měnlivé orientace v rámci organizace církevní (Vavřínek, Bulín).

Ostatní sborníky k tomuto významnému výročí v naší minulosti věnovaly svůj zájem právněhistorickým otázkám měrou daleko skrovnější, ba spíše zcela skoupou.

Relativně nejbohatší je v tomto směru sborník *O počiatkoch slovenských dejín*, red. P. Ratkoš, Bratislava 1965 (VSAV), 296 str., rozšířený záznam materiálů z konference o počátcích feudalismu na Slovensku, konané 12.–14. listopadu 1963 ve Smolenicích. Redaktor sborníku tu v článku *Problematika raného feudalismu* vymezuje pojem raného feudalismu (široká koncepce, zahrnující i protofeudální počátky; „hradská města“ velkomoravského typu jsou

jeho součástí), jenž od „rozvitého“ feudalismu se liší družinou jako základní institucí. V příspěvku *Podmanenie Slovenska Maďarmi* předpokládá stažení slovenského obyvatelstva do severní horské oblasti a upřesňuje územní vývoj politických útvarů Přemyslovců, Piastovců a Arpádovců v této styčné oblasti. L. Havlík, *O politických osudech a zahraničních vztazích státu a říše Moravanů* podává dobrý přehled látky; v 10. stol. prohlašuje státoprávní celistvost Moravy i v rámci českého a polského státního tělesa. E. Pauliny v článku *Nářečové členenie slovenčiny v 9.–11. stor.* zjišťuje jazyková specifika širší (tj. i slovenské) velkomoravské oblasti a v práci *Západoslovanské výpožičky v staromaďarskej lexike* odporuje Kniezsovu lišení česko-polské a chorvatsko-bulharsko-ruské (domněle koncovka *-bnik*) státní terminologie a prokazuje mj. slovanskost výrazu *župan*. R. Krajčovič studii *Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajsku* shrnuje řadu starších svých prací. Služební vsi se charakteristicky koncentrují kolem Nitry, Ostřihomu a Blatenského jezera, avšak původem patří většinou až do 10.–11. stol.

Brněnskou filosofickou fakultou vydaný sborník *Magna Moravia*, red. J. Macůrek, Praha 1965 (SNP), 640 str., představuje dobrou syntézu velkomoravské problematiky politické a kulturní. Tím nepochopitelnější je, proč tam vůbec nebyly dotčeny otázky státního zřízení. Z oblasti státoprávní především J. Ludvíkovský ve vrcholné poloze sborníku *The Great-Moravian Tradition in the 10 cent. Bohemia and Legenda Christiani* vedle přehledu problematiky dovozuje proti Grausovi existenci velkomoravské tradice v Čechách (Kristián, *Privilegium Moraviensis ecclesie, Epilogus Moravie atque Boemie*; nikoli translace, nýbrž jednotná koncepce v rámci *historia ecclesiastica*). *Campūs* řečené legendy ve významu „sněmovní pole“ převzal Dalimil jako „soudní pole, místo souboje“. Tunna a Gommon nebudou asi mytickými severskými jmény (Walter), nýbrž Drahomířivými družinníky. Také R. Hošek, *Antique Traditions in Great Moravia* předpokládá účast antických právních forem na Moravě — jako že vůbec podíl antiky je zde na rozdíl od germánského světa podceněn. Pokud pro svou tézi čerpá oporu z Popa Duklana, je to málo průkazné. Fr. Hejl, *Vizantijskoje posolstvo itd.* podtrhuje Rostislavovy snahy o politickou samostatnost. J. Kolečka a Vl. Šťastný, přinášejí v článku *Die cyrillo-methodische und grossmährische Tradition in tschechischen politischen Geschehen im 19. u. 20. Jh.* řadu údajů pro vývoj ideové sféry našeho státoprávního života nové doby. J. Macůrek, *La mission byzantine etc.* zdůrazňuje význam Velké Moravy jako kulturní symbiózy („pokus o obnovení kulturní jednoty většiny Slovanstva“).

Podobně i druhý brněnský sborník, populárně vědecký *Almanach Velká Morava*, red. O. Bártá, Brno 1965 (Mor. muzeum), 159 str., ač se dotýká prakticky všech otázek velkomoravské říše, zcela opomíjí problematiku právně-historickou. Jedině L. Havlík v příspěvku *Postavení a význam Velké Moravy v evropském prostředí* letmo konstatuje, že „Velká Morava byla ve svém jádru vlastně jedním z prvních vyspělých státních útvarů“ u Slovanů. V článku *Zakon sudnyj ljudem* parafrázuje tuto nejstarší slovanskou právní památku, z jejíhož znění chce vyčíst údaje pro moravský sociální vývoj. Překlad ukázek St. Herodesa se částečně liší od překladu Vašicova.

Prakticky vůbec se právněhistorických otázek nedotkly práce zahraniční. Ve sborníku *Chiljada i sto godini slavjanska pismennost — 863–1963*, Sofija 1963, 545 str. jen M. Andreev v příspěvku *V Makedonija li e bil svezdalen „Zakonъ sudnyj ljudemъ“ i slavjanskijat prvočinitel Metodij li e negov avtor?*

odpovídá na obě tvrzení S. Trojického v tomto smyslu negativně a opakuje svou starou, z české strany několikrát už popřenou argumentaci ve prospěch bulharského původu ZSL. V publikaci *Grossmähren, Slawenreich zwischen Byzantinern und Franken*, Mainz 1956, 280 str., vydané u příležitosti mohučské výstavy (10/6–4/9 1966), jedině okrajově H. Koller v článku *Das grossmährische Reich* vidí v církevních proudech snahu o nové sjednocení po rozpadu západní jednoty v 7. století a Slovy, Germány a Romány v duchu novějších badatelských směrů nechce pokládat za jednotné skupiny. Ve sborníku *Das östliche Mitteleuropa in Geschichte und Gegenwart*, Wiesbaden 1966, jež tvoří materiály z 1. solnohradského kongresu slovanské historie (1963), jen Fr. Graus v příspěvku *Das Grossmährische Reich in der böhmischen mittelalterlichen Tradition* odmítá kontinuitu velkomoravského a dalšího českého vývoje. Vůbec nic z oblasti právních dějin nepřinesl sborník *Cyrillo-Methodiana. Zur Geschichte des Christentums bei den Slawen 863 bis 1963*, Köln–Graz 1964, 505 str.

VI. Procházka

Etudes d'Histoire du Droit Canonique dédiées à Gabriel Le Bras, 2 svazky, 1491 stran, Paříž 1965

Je zcela vyloučeno podat v omezeném rozsahu krátké anotace třeba jen obsah 102 článků učenců ze dvanácti států, kteří se spojili, aby podali impozantní poctu významnému pařížskému profesorovi kanonického a římského práva G. Le Brasovi. Rozhodující většina prací se týká období středověku, část přechodu od antiky k rannému středověku, část pak dějin novějších. Tematicky je celé dílo rozděleno na čtyři části: Prameny práva kanonického, Církev a světská moc, Kanonické a římské právo ve středověku, Osoba, rodina a společnost. Ve všech částech čteme příspěvky významných osobností dnešní světové historie práva a značná část jejich prací je výsledkem vážného badatelského úsilí, jež přineslo buď zcela nové poznatky nebo posunulo kupředu dosavadní vědění.

Při všeobecnosti tematiky z obojího práva zajímá značná část uveřejněných prací i historika českého, i když českých právních dějin či pramenů zachovaných v našich knihovnách a archívech se speciálně nedotýká žádná z nich. Nicméně několik prací bude napříště i pro dějiny české nezbytných. Aspoň jako příklad budiž uvedeno několik článků, z nichž plyne nepřímé poučení zejména pro dějiny husitství, jeho právních učení a hospodářských názorů. R. C. Cheney, *Aspect de la législation diocésaine en Angleterre au XIIIe siècle*, str. 41–54) podává mj. i informaci o prvních stopách omezování přijímání pod obojí v Anglii v r. 1281, P. Ourliac, *Les sources du droit canonique au XVe siècle: le solstice de 1440*, (str. 293–305) uvádí do právních názorů počínající reformace, do učení velkých kanonistů 15. století a zmiňuje se i o Husovi a jeho poměru k Dekretu Gratianovu. Palčivé otázky rent a lichvy se dotýkají dvě práce: B. Schapper, *Les rentes chez les théologiens et les canonistes du XIIIe au XVIe siècle*, (str. 965–995), a G. Sicard, *L'usure en milieu rural: notes sur le bail à cheptel dans la doctrine de la fin du Moyen Age*, (str. 1395–1405). Zvláště první z nich je poučným přehledem různých teoretických mínění o otázce tak závažné pro husitskou teorii i praxi, kde

zaujmou časově i místně blízké traktáty Oytův a Langensteinův, nelze však nelitovat, že autorovi unikla celá velká literatura husitská; zde bude muset odborník český jeho vývody doplnit. Z článku P. Huizinga, *Alcuni testi dei decretisti sulla scomunica ingiusta e l'esclusione dalla Chiesa*, (str. 1243 až 1256), lze získat poučení o vzniku a dotváření podobných názorů husitských ve srovnání s učením decretistů a vůbec starší kanonistiky.

Jisto je, že i další články mohou být pro právní dějiny našeho území cennou inspirací, nicméně jejich výpočet už přesahuje meze možností.

Sborník je uveden rozsáhlou bibliografií G. Le Brase, která je rozdělena do 18 tematických okruhů, a třebaže zaujímá plných 24 stran, je jen výběrem hlavních autorových prací.

Pořadatele sborníku nelze ušetřit výtky, že nepořídili, jak je při podobných publikacích zvykem a samozřejmou potřebou pro čtenáře, seznam užitých a citovaných rukopisů a aspoň jmenný rejstřík. Takto je práce s tak nesmírně bohatým a členitým materiálem velmi znesnadněna obtížnou orientací, kterou pouhý obsah nemůže nahradit.

J. Kejř

P. Radoměřský — V. Ryneš: Politický význam svatováclavského motivu na českých mincích doby gotické a renesanční (Časopis Národního Muzea 134/1965, S. 185—196); V. Ryneš: Babenberský erb na českých mincích a medailích (Numismatické listy 1966, č. 3, S. 1—7)

Dvě pro právního historika mimořádně cenná numismatická pojednání, která jsou věnována právnímu a politickému významu symbolů na mincích starého českého státu. Zejména druhé z nich přináší daleko více, než naznačuje název.

Vnější úprava mincí nebyla ve starém českém státě normována všeobecnými předpisy; přesto se v ní citlivě odrážela ideová nadstavba i politicko-právní situace příslušného období. Náboženské náměty (obrazy světců atp.) měly původně převahu, ustupují však od 13. století do pozadí. Vyobrazení sv. Václava se na českých mincích udržuje dále, protože vedle náboženského nabylo i státněpolitického významu. Podle názoru autorů bylo svatováclavského portréту užíváno na mincích jako symbolu, který manifestoval nárok na korunu svatováclavskou. Nenacházíme ho sice na pražských groších, objevuje se však příznačně na rubu parvů od prvních emisí Jana Lucemburského, což autoři vykládají jako vlídné gesto k české šlechtě s proticizineckým ostřím (v téže době se Jan zavazuje, že nebude do úřadu povolávat cizince). V husitském období obraz sv. Václava z českých mincí dočasně mizí (pochyby Táborů o světcích vůbec), ale objevuje se znovu na ražbách z doby jagelonské. Příležitost, přihlásit se na mincích k svatováclavské tradici, nenechali nevyužítu ani první Habsburkové. Ještě Matyáš, když dosáhl po dlouhých bojích korunovace za českého krále, neopomněl zdůraznit svou legitimitu ražbou dukátů s obrazem sv. Václava. Teprve s Bílou horou svatováclavský portrét z českých mincí definitivně zmizel.

Projevem toho, že se počíná přehlížet státoprávní individualita českého království, bylo, že se od Maxmiliána II. počal na ražbách českých mincí objevovat erb uhersko-český na prsou říšského orla. V té době pronikl na české mince, spolu s erby ostatních zemí Habsburků, i původně babenberský

erb Rakouska (červený štítek s vodorovným bílým pruhem). Zato český lev po Bílé hoře nakrátko vůbec z českých mincí zmizel (tzv. dlouhá mince). Objevoval se pak až do měděných grešlí Josefa II. jen na orlově prsním štítku, aby koncem 18. století z českých mincí úplně ustoupil.

Autoři využili pramene, kterého dosud pro charakteristiku státoprávního postavení českého státu v různých dějinných epochách nebylo systematicky použito. Jak je patrné, odrážely se změny státoprávní i přímo jen politické situace na mincích velmi citlivě. Velmi pracná zjištění obou článků mají tak značný nepřímý význam pro ocenění síly české státnosti v jednotlivých epochách dějin.

J. Klabouch

Rostislav Zelený, *The Quaestiunculae of Stephan of Roudnice, Apollinaris 38 (1965), str. 108—122, 236—283, 372—405, (Zvl. otisk Roma 1966, str. 99)*

Známé a v literatuře často uváděné dílo *Quaestiunculae* Štěpána z Roudnice se dostává do rukou odborných čtenářů poprvé v úplnosti ve znamenité kritické edici Rostislava Zeleného, který opatřil text i podrobným úvodem. Ukazuje se, že starší autoři pokládali *Quaestiunculae* zcela mylně za komentář ke Statutům Arnoštovým z r. 1349, zatímco jde o penitenciální příručku, určenou pro duchovní a zpovědní praxi, která svou povahou patří do velmi vlivného okruhu tzv. *Summae confessorum* neboli *Summae de casibus conscientiae*. Jedním z hlavních vodítek autora byla také mezinárodně hojně užívaná *Summa de casibus* Astesanova, jejíž rukopis, zachovaný dodnes v Knihovně Národního muzea v Praze XVII A 4, náležející někdy roudnickému klášteru, sloužil autorovi asi jako přímá pomůcka. Kromě jiných pramenů byla pak autorovi cennou pomocí i jeho vlastní zkušenost a znalost domácích českých poměrů, na které opětovně naráží, čímž se dílo stává i závažným zdrojem poznání českého duchovního milieu v době Karla IV.

Pestrý obsah díla, zahrnujícího celkem 263 otázek, zasahuje do velké řady institucí kanonického práva, morálky a liturgie a není proto divu, že *Quaestiunculae* si získaly vliv i mimo pražskou diecézi a značně byly rozšířeny rukopisně, jak o tom svědčí 29 zachovaných textů. Z nich editor zvolil pět nejdůležitějších jako podklad pro svou edici, když ostatní již další textové varianty ani upřesnění neobsahují.

Quaestiunculae jsou rozděleny zhruba do dvou hlavních částí, z nichž první zahrnuje prvních 200 otázek, týkajících se různých problémů duchovní správy a uspořádaných podle abecedního pořádku. Druhá část pak obsahuje ještě dva dosti samostatné oddíly, když otázky 201—242 jsou věnovány především morálním aspektům obchodu a peněz, čerpají poučení především zase v *Summě* Astesanově a tvoří celek blízký různým traktátům *De contractibus*. Bylo by jistě vhodné zkoumat, zda některá pozdější díla takového obsahu nečerpala své impulsy i ze Štěpánových *Quaestiunculae*. Tato část má také otázky nejširší a nejpodrobněji zpracované. Závěr pak konečně se týká rozptýlené různé materie.

Edice tak přibližuje záslužné dílo, které zasluhuje svrchované pozornosti českých badatelů, je uspořádána velmi přehledně, poskytuje spolehlivý text i potřebné vysvětlivky v poznámkovém aparátu, který však zůstává kvanti-

tativně na únosné míře a vyhýbá se přílišnému zatížení detailními odkazy na pouhé písařské varianty či jiné věci nepodstatné.

Můžeme-li tedy konstatovat, že v úvodní studii i v edici samé získáváme vítaný přínos pro studium právních pramenů českého středověku, je to tím radostnější i proto, že v autorovi R. Zeleném vstupuje do naší právní historie nová osobnost, na jejíž příští práce budeme se zájmem čekat tím spíše, že pracuje na poli dějin práva kanonického, ještě do nedávna u nás tak žalostně opuštěného,

Jen jedinou závěrečnou poznámku si nelze odpustit. Zeleného práci se dostává vážného místa a mezinárodního rozšíření ve vlivném časopise *Apollinaris*, který však právě u nás je jen těžko přístupný. Budou tak mít v ruce k pravidelnému studiu text jen ti badatelé, kteří laskavostí autora dostali zvláštní otisk. Je to situace velmi bolestná, která hrozí, že se bude opakovat i při jiných dílech, když autoři se při nemožných lhůtách v našem vydávání vědecké literatury budou raději obracet k orgánům cizím, aby jejich práce vyšla včas.

J. Kejř

Tadeusz Lalik, Marchie w Polsce w XII wieku. Kwartalnik Historyczny 73, 1966, str. 817—832

Polský stát měl v raněfeudálním období (do 12. století) administrativu, která se vyznačovala dvěma stupni: nižším stupněm byly kastelánie, vyšším provincie. Na konci 11. století bylo přibližně 8 provincií a přes 100 kastelání. Dosavadní historiografie nevěnovala pozornost existenci marek, o nichž se zmiňují polské prameny ve 12. století. R. 1134 vystupuje ve shromáždění v Meseburku „Henricus marchio de Glogou“ (MGH-DL III č. 66). Kronika Kadlubkova zná marku hlohovskou a gdanskou. Těmto markám věnoval autor svou studii. Soudí, že gdanskou marku vytvořil Boleslav Křivoústý po výbojích v Pomorí. Také hlohovská marka je podle Lalika asi výtvořem téhož knížete, neboť ještě Gallus Anonym o ní nic neví, ba staví Hlohov přímo do protivy k pojmu „marchiones“ (= obyvatelé pohraničního pásma). Autor se pokusil určit přesněji dobu vzniku obou těchto polských marek. Byly založeny na sklonku třetího desetiletí 12. století v rámci organizačních reforem Křivoústého. Zaujímaly území strategicky a politicky důležitá. Stejně jako provincie marky podléhaly přímo panovníkovi a byly rozděleny na kastelánie. Ve 2. polovině 12. století byly obě marky přetvořeny na knížecí provincie (autor se tu dovolává svědectví Kadlubkova, podle něhož Kazimír Spravedlivý jako suverén „glogoviensis marchie principem creat“). Zdá se, že existence obou marek je bezpečně doložena prameny. Platí to zejména o marce hlohovské, jejíž tradice přežívá ještě v pozdější historiografii. Naproti tomu autorovo mínění, že Boleslav Křivoústý založil ještě třetí marku, totiž lubušskou, je zatím jen domněnkou. Lalik ji opírá o strategickou důležitost této pohraniční země a o existenci lubušského biskupství. Obojí (biskupství — marka) nemusí však být v souvislosti. Sporná je také otázka německých vlivů (vzorů) při zakládání polských marek.

H. Bulín

Vladimír Procházka, *L'évolution du système de preuves dans le droit des peuples slaves jusqu'au XVe siècle. Extrait des Recueils de la Société Jean Bodin, tome XVII: La Preuve, Bruxelles 1965 (Les Editions de la Librairie encyclopédique), str. 547—589*

Studie sleduje vývoj soustavy soudních důkazů a tzv. průvodního (důkazního) řízení v procesním právu slovanských národů do počátku 15. století. Tento vývoj se vyznačuje povšechně tím, že soudní důkazy založené na víře v zákroky nadpřirozených sil — tzv. důkazy formální a iracionální (přísaha, ordály, soudní souboj) — byly postupně nahrazovány důkazy objektivními a racionálními (svědci, listiny). Není to ovšem nějaká specialita právě jen slovanských práv. Podobně probíhal vývoj v evropském měřítku. Autor jej sleduje jen u Slovanů, a to ve třech etapách: 1. v závěrečném období patriarchální společnosti (do 9. století); 2. v počáteční epoše feudálního státu (10.—13. století); 3. v období „státní centralizace“ (14.—15. století). Domnívá se, že druhému období odpovídají důkazy formální, kdežto pro třetí je typické zavádění důkazů racionálních. Toto bezprostřední spojování vývoje politického s vývojem soudního procesu a jeho soustavy důkazů zdá se mně při nejmenším diskutní. Hlavní význam studie je ovšem v oblasti komparativní. Autor soudí, že změny v Čechách a v Polsku předcházely asi o půl století podobným změnám v jiných zemích slovanských. Na Balkáně rozlišuje sféru přímé recepce byzantského práva (Bulharsko), oblast „národních institucí“ (Chorvatsko a Srbsko) a pásmo pobřežních měst, která recipovala poměrně pokročilé právo italské.

H. Bulín

Dva cenné příspěvky k dějinám státu v Rumunsku

V „Revue roumaine d'histoire“ za rok 1966 (tome V, č. 2 a 5) vyšly dvě studie, jejichž obsah a metodické zaměření jsou dány soudobým úsilím „Mezinárodní komise pro dějiny stavovských shromáždění“, organizované probádat vývoj feudálního stavovství ve všech zemích, kde se tento jev vyskytl. V první studii („Les assemblées d'états et la fiscalité en Valachie et en Moldavie“, str. 197—233) poskytuje Damaschin Mioč výtečné uvedení do problematiky stavů a jejich shromáždění na půdě starého Rumunska, počínaje přehledem dosavadních výsledků, historickou terminologií, přes otázky složení a funkcí stavovských sněmů až k pravidlům, jež upravovaly jejich jednání. Zvláště se zabývá stavovskými sněmy a jejich jednáním o finančních otázkách od konce 16. století.

V druhé studii („L'assemblée d'états ou la grande assemblée du pays comme organe judiciaire en Valachie et en Moldavie“, str. 781—808) se Valentin Al. Georgescu zabývá speciálně soudní funkcí valašských a moldavských stavovských shromáždění ve stoletích 17. a 18., kdy tento zjev — tehdy, zdá se, rumunská zvláštnost (srov. na str. 807) — významně doplňuje autonomní postavení rumunských knížectví.

V. Vaněček

Berně jako technický termín se v českých pramenech objevuje v souvislosti s rozvojem finančnictví centralizující se středověké monarchie. Základem daňové soustavy je tu *berna generalis*, ukládaná jen v stanovených, ale pro nejstarší dobu bližší neznámých případech, přesně upravených až privilegií Jana Lucemburského z let 1310—1311. Je to daň pozemková. Zvláštní dávku (*delencionales*) dostávají její výběřčí (*bernarii*), vymáhající často větší než příslušné obnosy daně a vedoucí podvodně dvojí účetnictví (pro panovníka a potvrzení plátcům). *Berna specialis* je zvláštní daň královského majetku, tj. měst a klášterů. Církev v Čechách nemá *privilegium immunitatis*. Městská dávka je většinou nazývána *losunga* a její výběřčí *losungarii*. Je to dávka majetková, postihující s výjimkou Starého Města pražského a Českých Budějovic tíživěji movitosti. Není známa progrese a stanovení minimální dávky a zásada proporcionality poškozující plátce méně majetné. V Litoměřicích neexistence povinnosti oceňovací přísahy při platu nad 40 kop grošů zbavuje větší jmění daňového břemene prakticky vůbec. Dávka se vybírá několikrát ročně a dosahuje 10 % i více, tedy převyšuje reálný výnos. Jsou však běžná dočasná osvobození (např. při pohromách). Královská daňová politika, podrobuující zároveň i zájmy měst, zavedla zdanění městského majetku i u osob stavovských, majetku předměstského a mimoměstského (svobodného) majetku měšťanů. Při převodu na kláštery platil z nemovitosti klášter (jeho daň králi je vyšší a tedy pro pokladnu výhodnější). Správu královských příjmů z měst vedl *podkomoří*.

VI. Procházka

Albert Vermeesch, *Essai sur les origines et la signification de la commune dans le nord de la France*, Heule 1966, 198 str.

Krásně vypravená kniha, zařazená jako sv. XXX do edice Mezinárodní komise pro dějiny stavovských shromáždění, představuje příspěvek k nové vlně literatury o počátcích a podstatě evropských měst v raném feudalismu, v tomto případě připjatý územně k dnešní severní Francii a časově vymezený stoletími 11. a 12. Pokud jde o kritiku historických metod, je to zároveň příspěvek k dějinám historiografie a zvláště k analýze výchozích hledisek historiků práva při studiu problémů středověku (srov. např. na str. 20 a 135 a d. kritiku výkladů termínu a instituce „pax“).

Jádro knihy tvoří revize dosavadních koncepcí, pokud jde o podstatu pojmu „la commune“ a o diferenci spatřovanou někdy mezi „commune“ a „jinými městy“. Autor dospívá k závěru, že „la commune est une institution de paix“ (str. 175). Diecézní i městské „obce“ (komuny) se vytvářely souběžně od konce 11. a v průběhu 12. století. Lze připustit hypotézu, že obojí mělo též kořen, totiž místní organizaci zájemců o „mír“, která, ač podpírána světskou feudální i církevní, přece nakonec se octla převahou v rukách nešlechtických a ne-církevních a „dala vznik více typům obcí-komun“ (str. 177), zvláště také obcí městské.

K těmto tezím, značně korigujícím zejména pojetí Ch. Petit-Dutaillise z let 1944—1945 (viz v *Revue HDFE*) dochází Vermeesch postupem, v němž synte-

tizuje výsledky pečlivého rozboru všech závažných pramenných textů, jež jsou k daným otázkám po ruce. Nicméně jeho závěry ve své obecnosti zanechávají stále ještě řadu problémů otevřených a budou jistě podnětem k dalším diskusím, zejména pokud jde o jasnost použitých právních pojmů (autor právníkem není) a jejich vzájemný historický i logický vztah.

V. Vaněček

Dragomir Stojčević, La preuve dans le droit médiéval de la Serbie, Recueils de la Société Jean Bodin 17, Bruxelles 1965, 645—90

Minimální pramenná základna (je podán její výstižný přehled) důkazů v srbském středověkém právu dovolila je autorovi vyčerpat v obsáhlých překladech prakticky všechny. Na druhé straně jejich skrovný výskyt při nepoužití srovnávacího hlediska zabránil zjištění širších vývojových tendencí. Ve shodě s většinou srbské literatury se Stojčević domnívá, že hlavní kádr středověkých důkazů si srbské kmeny přinesly z pravlasti, v tom prý i ordál. Jako rozhodný moment pro posouzení úspěšnosti ordálu železem se s upozorněním na anglickou, nikoli však českou analogii předpokládá výsledek nikoli bezprostřední, nýbrž po ošetření ran po třech dnech. Pokud se na existenci souboje soudí z analogie českého vzdání, je třeba zdůraznit, že právě ta mluví ve prospěch povahy vzdání jako sázkového procesu, ne důkazu. Ve starém sporu o porotu staví se Stojčević na umírněné prostředkující stanovisko. Podle novelly z r. 1354 prý tendovala k tomu, stát se *jury* anglického typu. Ze všech jiných dokladů však jednoznačně vyplývá, že tu šlo o *přísežníky*. Argumentace možností aplikace řady jiných tipů důkazu neobstojí. Užití přísežníků stavovsky rovných a poloviční počet dvou národností při sporech mezi příslušníky dvou národů představují klasický přísežnický důkaz. Odlišení od porotníků v ryzím smyslu přísahami porotníků nezávisle na stranách nepředstavuje však důkaz jiného typu, nýbrž jeho jiný vývojový stupeň. Přísaha Dubrovničanů samotných (bez přísežníků) je formou privilegovanou. Neuspění při formálním důkazu není možno pokládat za usvědčení na úrovni dopadení při činu. Významně se uplatňuje *svod*. Veřejnou vírou je nadáno svědectví soudního úředníka, úředníka panovnických donací a výběrčího daní (*pristav, milosnik, carinik*).

VI. Procházka

Katarzyna Sójka-Zielińska, Prawne problemy podziału gruntów chłopskich w Galicji na tle austriackiego ustawodawstwa agrarnego, Warszawa 1966, Rozprawy Uniwersytetu warszawskiego 14, str. 199

Kniha varšavské právní historičky uvádí čtenáře do málo známé, pro agrární dějiny minulého století však významné oblasti předpisů určujících majetkové dispozice selskou půdou. Obecně k její tematice lze říci, že se v ní odráží určitý přesun zájmu, kterým se soudobé bádání odlišuje od starší historiografie, jejíž zorný úhel byl upjat k otázkám zrušení poddanství a vyvážení feudálních břemen. Drobení selské půdy spojené s ochuzováním širokých vrstev vesnického obyvatelstva a s vytvářením nových kapitalisticky organizovaných velkostatků náleželo k nejvýraznějším rysům vývoje na venkově v minulém století. Zvláště

charakteristické podoby nabyt tento proces v polské Haliči, kde drobení selské půdy dospělo místy do stadia úplné atomizace. Tento prudký rozpad selských usedlostí byl tu podmíněn některými zvláštnostmi, jejichž podstatu tvořila – jak Sójka-Zielińska dovozuje – ve všech případech objektivní realita ekonomického vývoje a nikoliv psychické vlastnosti haličského zemědělce, což byl názor v literatuře nejednou zastáváný. Drobení selské půdy nebylo ovšem problematikou jen lokálně omezenou. Lze je sledovat v celém Rakousku-Uhersku a samozřejmě i v našich zemích. Autorka je si také tohoto širokého rámce svých výzkumů vědoma a ke kladům její práce lze nepochybně přičíst, že se mu nejen nikde nevyhýbá, nýbrž všude jej vždy i náležitě zdůrazňuje. Obtíž dotčených otázek spočívá mimo jiné v tom, že drobení selské půdy nebylo zdaleka omezeno jen na období po r. 1848. Jeho kořeny je možno sledovat hluboko do starší doby: již v 18. století se mu snažil čelit osvícený absolutismus zvláštními předpisy o dědickém selském právu, čerpaje z fyziokratických idejí. Rozpornost dalšího vývoje pak dokresluje nejlépe skutečnost, že právě proti těmto zábránám, jež vytvořilo osvícenství, se v minulém století obracel jako proti feudálním přežitkům ekonomický liberalismus. Vleklá agrární krize propuknuvší v průběhu sedmdesátých let minulého století obrátila však znovu pozornost k zákonným prostředkům, jimiž mělo být omezeno drobení selské půdy. Výsledkem těchto snah nesených politicky konzervativními silami byl v Rakousku rámcový říšský zákon o zvláštní dědické posloupnosti k rolnickým statkům střední velikosti z r. 1889. K němu a k hospodářskopolitickému vývoji, který na tento zákon navazoval, soustřeďuje se pak autorčin zájem především. Výklad o agrární ideologii haličských neokonzervativců z devadesátých let minulého století, jakož i vylíčení celého složitého ideového pozadí rozmanitých pokusů o legislativní realizaci těchto rámcových předpisů, náleží nepochybně k nejcennějším partiím knihy (zejm. příprava návrhu tak řečené „lex Hupka“). Z dílčích otázek je tu pak zvláštní pozornost věnována zákonodárným akcím, jimiž mělo být odstraněno zadlužení selské půdy jako nejvlastnější příčiny vedoucí k jejímu majetkovému drobení. I tady se pohybuje Sójka-Zielińska převážně v celorakouských souvislostech a její líčení si nezadá co do zajímavosti v ničem s předchozími kapitolami. Naznačené snahy šly v podstatě dvojí cestou: v první řadě příznačné bylo pro ně úsilí, jež směřovalo k revizi platného obligčního práva a exekučních předpisů, na druhém místě pak tytéž snahy vyúsťovaly v návrhy na vytvoření tzv. rentových statků (haličský zákon z r. 1905), jež se opíraly o myšlenky Rodbertusovy (šlo tu o pokus využít starou středověkou instituci prodeje renty jako novodobého úvěrového prostředku) a o křesťanský solidarismus. Pro naše poměry je významné i to, co autorka uvádí o podílu schönerreroevského hnutí na těchto agrárně politických tendencích, zejm. pak to, co je tu řečeno o jeho snaze podchytit selské vrstvy návrhem na vytvoření rodinných selských statků (Heimstätte). Závěrem není snad třeba ani zdůrazňovat, že práce Sójky-Zielińskiej si zaslouží pozornost české odborné veřejnosti jak pro svoji tematiku, jež se úzce dotýká našich zemí, tak nepochybně i pro svou dobrou odbornou úroveň.

Urfus

Výsledkem autorova soustavného studia moravského viničného (horenského) práva byla především souborná práce „Moravské právo hor viničných“ (Časopis Matice moravské 1951, str. 120–165), obsahující soupis a stručný výklad dochovaných asi 90 viničných řádů a soupis 160 horenských knih. Moravské viničné právo charakterizuje tu autor jako regální právo, analogické právu hornímu. Současně s touto základní prací otiskl kratší pojednání „O právu brněnských viničných hor“ (Vlastivědný věstník moravský 1951, str. 121–123). Kruté tresty, vyskytující se zejména ve skupině práv židlochovických, jež nemají obdoby v jiných viničných řádech, přivedly Pošvávře k otázce původu moravského viničného práva. Poněvadž tyto tresty se dají srovnat jedině se sankcemi byzantského zemědělského zákona (nomos georgikos), považuje autor za možné, že tyto řády souvisí s byzantskými právními zvyklostmi, jež byly na Moravu přineseny s byzantskou věroučnou misí; soudí, že křesťanství přispělo k rozšíření pěstování révy z důvodů kultových. Tyto názory publikoval ve stati „Vizantijskie elementy v moravskom vinogradarskom prave“ (Byzantinoslavica 1956, str. 120–124). O pěstování révy v okolí Vyškova, jež nepochybně souviselo s vinařstvím na Kroměřížsku, odkud je znám nejstarší dochovaný vzor viničného práva, otiskl článek „O vinicích na Vyškovsku“ (Zprávy Okr. vlastivěd. muzea ve Vyškově, č. 14/1958, str. 1–4). Jeho studie „Ustanovení o vině a vinicích ve statutech dalmatských měst“ (Slovenské historické štúdie III/1960, str. 83–126) si všímá četných analogií mezi těmito předpisy a moravskými viničnými řády a vysvětluje tyto podobnosti mimo jiné i společnými byzantskými vlivy. Dějiny a topografii brněnských vinic otiskl Pošvávř ve studii „Z historie brněnských vinic“ (Vinařství 1962). S touto studií souvisí článek „Brněnské viničné právo“ (Právněhistorické studie 9, 1963, str. 273–284), kde autor srovnává jednotlivé horenské řády. Na základě ustanovení jundrovského řádu zjišťuje, že kruté tresty, ač byly ještě i v 17. století formálně uváděny, se již nepraktikovaly a byly nahrazovány peněžitými pokutami. Z této okolnosti soudí na starobylost a houževnatost těchto sankcí. Podrobným studiem obsahu moravských horenských řádů Pošvávř dospěl k závěru, že je lze dělit zásadně na 2 kategorie: práva židlochovická a mikulovská. Práva mikulovská byla zaměřena spíše na udržování vinic a dohled nad nimi; tresty smrti se tu vyskytovaly jen ojediněle a trestní sankce byly většinou peněžité. Z toho autor soudí, že tato práva, blížíci se svým obsahem dolnorakouským právům, podléhala jinému vývoji než mikulovská v souvislosti s vinařstvím v Dolních Rakousích, kde žili v 9. století rovněž Slované. O tom píše v článku „Viničné řády na Mikulovsku“ (Ročenka 1965 Okr. archivu v Mikulově, str. 53–59). Podrobněji propracoval tyto myšlenky ve studii „O původu viničných právních zvyklostí na jižní Moravě“ (Slovácko 1965, str. 82–89), kde poukázal na možnost ovlivnění práv skupiny židlochovické byzantskými zemědělskými předpisy, zatímco práva skupiny mikulovské se řídila spíše tradicemi západořímskými. Horenské právo židlochovické je předmětem jeho stati „Horenské řády na Břeclavsku“ (Ročenka Okr. archivu v Mikulově, Jižní Morava, 1966, str. 25–33). Soubor těchto studií přináší cenná poučení a četné podněty k dalšímu studiu.

H. Bulín

Známý a pilný poznaňský právní historik, jehož jméno je v posledních letech spojeno již s několika výbornými publikacemi o právních dějinách města, ve kterém působí i o obecné problematice vývoje městského práva v Polsku, předkládá v dotčeném svazku odborné veřejnosti první díl své nové edice poznaňských městských statut. I v editorské práci není Maisel nováčkem a má za sebou již rozsáhlé zkušenosti, o kterých podává opětně příznivé svědectví jeho nejnovější kniha. Maiselova publikace obsahuje vydání městských statut poznaňských v rozmezí let 1462–1793. Již toto časové rozpětí je samo o sobě pozoruhodné: skutečnost, že vydání městských statut není omezeno jen na nejstarší období, je třeba jistě považovat za významný badatelský počín. Edice poznaňských statut se v tomto směru příznivě odlišuje od jiných podobných děl, jež se zpravidla soustřeďují jen na nejstarší dobu městského vývoje. Časový rozsah edice nutí ovšem tím spíše oceniti editorskou práci autorovu, která byla postavena před řadu složitých a náročných úkolů, jaké s sebou přináší vydávání dokumentů z časově odlišných období. Heuristicky tvoří základ edice vedle jiných rukopisů především kniha poznaňských statut, kterou na konci 15. století založil městský písař Lukáš a v níž byly zachyceny i starší normativní akty vydané orgány městské samosprávy dávno před tímto datem. Nová Maiselova edice shrnuje tedy v organickém sledu starší i novější městský vývoj a dává tak opravdu ucelený pohled na právní minulost Poznaně. Tento její ráz ji nepochybně povznáší nad úroveň pouhého lokálního významu a činí z ní i vítanou pomůcku pro potřeby badatelů, jejichž zájem se nebude výlučně obracet jen k metropoli západního Polska.

V. Urfus

L. Bianchi — V. Urfus, Stát, právo a tzv. ekonomická etika v minulosti. Právnícké štúdie XIV/4 — 1966, S. 616—648

Zvýšené zasahování státu do hospodářského života vyvolalo od konce minulého století nový zájem o studium ekonomické etiky (tj. specializované oblasti etických norem, jichž účelem je morálně hodnotit lidské jednání v hospodářském životě), a s ním rozsáhlou literaturu, věnovanou jejím dějinám. Autoři podávají její přehled a zhodnocení, při čemž rekapituluji hlavní výsledky, ke kterým bádání o ekonomické etice dospělo.

Práce si všímá vývoje ekonomické etiky jen v novověku. Partie o scholastických ekonomických naukách je věnována nikoli klasické, středověké scholastice, nýbrž scholastice pozdní, jejíž posuzování prošlo v posledních desetiletích podstatnými proměnami. Dnešní bádání stojí na stanovisku, že u španělských pozdních scholastiků nejde (jak tomu bylo ostatně i v jiných otázkách) o prostou reprodukci ekonomických nauk středověku, protože jejich spisy reagují v 16. a 17. století na problémy, které středověk neznal. Teoretická stanoviska pozdních scholastiků podle názorů literatury nebrzdila rozvoj úvěrových vztahů, ale měla naopak pozitivní vliv na počátky teoretické literatury o technice obchodního a peněžního styku (symbióza pozdní scholastiky s literaturou tohoto druhu je dobře patrná i u našich autorů 1. pol.

18. století, např. u Neumanna, u něhož jsou vlivy italské a španělské literatury z tohoto oboru dominantní). Pozdní scholastika tak svou ekonomickou etikou vytvořila v katolickém světě pendant protestantské etiky, jíž býval částí literatury připisován rozhodující význam pro stimulaci kapitalistického podnikání. Nikoli protikladem, nýbrž organickým pokračováním pozdní scholastiky je potom merkantilismus, který přejímá od španělských autorů zejména učení o škodlivosti monopolů, a dotváří program zasahování státu do hospodářského života svou teorií oligopolu, jež má zabránit škodlivým důsledkům monopolizace (zejm. při tvorbě cen). S merkantilismem pronikly prvky učení pozdní scholastiky dokonce i do zemí protestantských, a ovlivnily jejich vývoj. Ani v období liberalismu nepřestala hrát ekonomická etika jako ideový faktor zákonodárství svou úlohu. Liberalistické principy, které formuloval Adam Smith, vznikly do jisté míry pod inspirujícím vlivem ekonomicko-etických představ. Z nich zejména učení pozdní scholastiky o škodlivosti monopolů hrálo tu svou roli, protože jeho vlastním cílem bylo zajistit, aby byla na trhu přirozená rovnováha mezi nabídkou a poptávkou. Ve středoevropských zemích, kde se nástup kapitalismu ve srovnání se západní Evropou opozdil, nehrál stát v ekonomice ani v liberální éře podřadnou úlohu. Pokračovala tu tradice hospodářské politiky absolutistického státu, a ještě na konci 19. století se odpůrci kartelů v řadách vysoké byrokracie odvolávali na protimonopolistické poučky z 18. století. Proces koncentrace kapitálu v Rakousku proto proběhl převážně bez přímých zásahů státu do hospodářského života (str. 640), kteráž situace se změnila teprve za předmnichovské republiky.

Studie je myšlenkově neobyčejně obsažná a závažná, takže není možno tu všechny její téze do detailů reprodukovat. Na různých místech je různě založena. Vývoj ekonomické etiky v 16.–18. století je podáván v měřítku evropském na základě literatury. Pokud jde o 19. století, jsou rysy obecného doktrinárního vývoje podány naopak jen v konkretizaci pro naše země resp. širší středoevropskou oblast. Pro starší období obdobnou konkretizaci nedovolil zlomkový stav našich vědomostí o tomto předmětu. Myslím, že by bylo účelné sledovat i odraz těchto myšlenkových proudů v sousedních zemích, zejm. v Polsku, kde je literatura ve zpracování ekonomické ideologie již pokročilejší (srv. E. Lipiński, *Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej*, Warszawa 1956, PWN).

J. Klabouch

Conrad Hermann a iní, Recht und Verfassung des Reiches in der Zeit Maria Theresias. Die Vorträge zum Unterricht des Erzherzogs Joseph im Natur- und Völkerrecht sowie im Deutschen Staats — und Lehnrecht. (Wissenschaftliche Abhandlungen der Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein—Westfalen, Bd. 28.) Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1964, XII—800

Veľmi užitočné vydanie, ktoré pripravil prof. H. Conrad s radom svojich spolupracovníkov a ktoré doprovodil dôkladnou úvodnou štúdiou. V nej sám prof. Conrad zoznamuje nás s otázkou právnického vzdelávania Jozefa II. v rokoch 1754–59, s osobou jeho vychovávateľa a učiteľa Chr. A. Becka a najmä tiež s náplňou jeho prednášok a používanými stručnými príručkami pre tieto ciele o nemeckom štátnom a lennom práve (s. 1–25). Prof. Conrad ďalej pripravil vydanie Beckových prednášok o Deutsches Staatsrecht (s. 397

až 610). Natur- und Völkerrecht pripravil G. Kleinheyer (s. 143–396), Th. Buyken zasa Deutsches Lehnrecht. Edíciu dopĺňuje register osobný i vecný, ďalej prehľad prameňov, príloha listín a zoznam spisov, ktoré Ch. A. Beck používal k prednáškam. Listinný dodatok zhrňuje dokumenty, ktoré sa týkajú organizácie, priebehu vyučovania, odmeny učiteľa apod.

Celé toto vydanie dokumentov je významným dokladom a podkladom pre sledovanie prenikania osvietenstva na dvore pruskom i rakúskom, i o jeho ideových základoch a spojitostiach. Veľmi zaujímavé je tiež sledovať, kto všetko vedľa Becka, resp. jeho spisov bol používaný pre vyučovacie potreby. V tejto súvislosti zdá sa byť jednoznačne doložené aj Beckovo autorstvo príručky používanej Jozefom II. „Kern des Natur- und Völkerrechts, zum Unterricht eines grossen Prinzen“, vedľa príručiek pre Deutsches Staats- u. Lehnrecht. Popredné miesto vo výučbe zastával Grotius, Pufendorf, Heineccius, Burlaquami a Holberg. Zdá sa tiež doložený záver, že nástupca Beckov Martini nevychoval Jozefa, ale len Leopolda, Ferdinanda a Maxmiliána.

K. Rebro

Conrad, Hermann: Deutsche Rechtsgeschichte. Band II: Neuzeit bis 1806. Karlsruhe, Verlag F. Müller, 1966, strán XIX — 552

Ide o pokračovanie osvedčenej učebnice. Zaoberá sa vývojom štátu a práva na nemeckom území vcelku cez 3 storočia, od 1495 až do 1806, do rozpadu Sv. rímskej ríše nemeckého národa, ktorej moc bola od westfalského mieru 1648 stále viac zatláčaná a obmedzovaná rastom nemeckých územných štátov. V nich, ale najmä v Rakúsku a Prusku vyvinul sa základ moderného buržoázneho štátu pod vplyvom štátnej teórie absolutizmu a osvietenstva. Výklad štátneho a právneho vývoja v 19. storočí je rezervovaný pre III. a zároveň posledný zväzok diela.

Výklad je rozdelený do troch oddielov, v ktorých je spracovaná materia o Sv. ríši rímskej, potom o územných nemeckých štátoch a konečne oblasti právnej vedy a právnej výchovy (vzdelania). Pokiaľ ide o prvé dva oddiely veľmi plasticky sú rozvinuté otázky štátneho zriadenia, ústavy a celého štátneho mechanizmu, v 3. oddieli zasa problematika ideového vývoja práva a právnej vedy, najmä rímskoprávne vplyvy a neskôr vplyv prirodzenoprávnej náuky a osvietenstva v jednotlivých štátoch a rozvoj trestného práva hmotného a procesu trestného i civilného, a podiel humanizmu a racionalizmu v nich.

Dielo síce nesie záhlavie, že ide o učebnicu, ale v skutočnosti ide o výbornú prehľadnú príručku. Ráta sa v nej nielen so študentom ako čitateľom, ale v podstate aj s vedeckým pracovníkom. Materia je takmer v úplnosti rozvedená v problémoch, vždy doložených pramenným a literárnym materiálom. Dielo dopĺňujú prehľady zkratiek, ďalej registre menné a vecné. Mnoho cenného môže z nej čerpať aj náš pracovník v dejinách štátu a práva.

K. Rebro

Jiří Kloub, Staré české soudnictví (Jak se dříve soudívalo), Praha, Orbis 1967, 417 str.

Naše nejen právnická, ale celá kulturní veřejnost dostává touto knihou možnost seznámit se s institucí feudálních soudů u nás, s jejich složením, organizací, se soudním řízením a vlastně se vším, co s činností těchto soudů souviselo.

Tématicky se kniha dělí na tři části. První „Soudnictví v českých dějinách“ je výběrem důležitých soudních procesů podávaných chronologicky, počínaje od nejstarších pověstí (Libušin soud) přes procesy doby předhusitské, Husův soud, památné procesy předbělohorské doby (soud Dalibora z Kozojed), potrestání účastníků českého povstání za třicetileté války včetně procesů konfiskačních, čarodějnické a jiné procesy doby temna až k zániku starého českého soudnictví období tereziánského (Vilém Máchova Máje). Jednotlivé procesy jsou líčeny vědecky přesně s pozadím dějinného vývoje.

Druhá část nese název „Organizace jurisdikce a procesní řízení ve starém českém státě“. Seznamuje se soustavou soudů, s jejich kompetencí a s reformami soudnictví. V samostatných kapitolách popisuje přípravné stadium procesního řízení, průběh vlastního jednání u soudu a tzv. písemný proces, který je zde zpracován souborně vůbec poprvé v naší literatuře. Další oddíly této části pojednávají o exekuci, řízení před městskými soudy, o trestním řízení zvláště a o výkonu trestu.

Závěrečná část popisuje soudní praxi starých časů. Vedle oddílu o soudním personálu, sporných stranách a jejich zastupování obsahuje atraktivní kapitoly o důkazním řízení a mučení, k němuž se připíná i pojednání o materiálním vybavení soudů, o vězeňství a o úpadku a konci starého českého soudnictví. Připojeno je seznámení s prameny a literaturou spolu s osobním a věcným rejstříkem.

Knihy je psána poutavou beletristickou formou, je doplněna soudobými ilustracemi a podává odborné právněhistorické otázky srozumitelně pro široké čtenářské vrstvy. Nepochybně ji proto uvítá zejména každý právník, historik i osvětový a kulturní pracovník.

L. Soukup

Henryk Olszowski, Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652—1763, pravo — praxe — historie — programy, Poznaň 1966, 461 str.

Tato rozsáhlá monografie je závažným příspěvkem k dějinám evropského parlamentarismu v období po třicetileté válce, na které se nyní soustřeďuje pozornost právních historiků různých zemí. Autor se v 11 kapitolách práce s úspěchem pokouší nejen o nový pohled na polské sněmovnictví v době úpadku státu, na postavení sněmu mezi ostatními státními orgány, na mechanismus jeho činnosti, ale i na ideologické otázky parlamentarismu v souvislosti s hlavními tendencemi historického vývoje. Tím svou prací zasahuje i do oblasti politických a právních ideologií.

V úvodní kapitole autor charakterizuje zkoumané období let 1652—1763, které tvoří v historii polského státu zvláštní, samostatnou, ne však izolovanou etapu. Její specifičnost byla dána krizí feudalismu, trvajícím od poloviny 16.

století a projevující se úpadkem hospodářskospolečenských a politických vztahů i úpadkem ideologie. Všeobecný úpadek se v polovině 17. století odrazil v činnosti sněmu a ovlivnil jeho úlohu ve státě.

V další kapitole se důkladně a podrobně pojednává o přípravě sněmů, o době a místu jejich konání a o praxi svolávání sněmů. V následující části „Sněmíky předsněmové“ informuje autor o organizaci a činnosti sněmíků a připojuje tabulku volebních okruhů i počtu zástupců a míst, kde byly konány sněmíky v letech 1692–1769.

Místa konání sněmíků se nekryla s administrativně územním uspořádáním Polska (vojvodství, země, okresy). Ne všechny sněmíky měly právo volit posly na sněm a dávat jim instrukce pro jednání na sněmu. Další podrobná kapitola je věnována zástupcům – poslům sněmíků a instrukcím, které dostávali. Seznamuje se zásadami výběru poslů, jejich postavením (zvl. imunita) a vztahem ke sněmíku.

V kapitole páté autor probírá vývoj postavení krále na sněmu a jeho vliv na sněmovní jednání. Králi byla v měnících se politických podmínkách stále více ponechávána jen role představitele autority a důstojnosti sněmu.

Následují oddíly o sněmovně a senátorském stavu, osvětlující praxi sněmovních jednání. Sněm se postupně stal tribunou frakčního politického boje.

Závěrečné kapitoly jsou věnovány zásadě jednomyslnosti při rozhodování na sněmu, zákonodárné funkci sněmu a mimořádným sněmům. Zákonodárství se omezovalo na velmi obecné direktivy posloupnosti stanovených etap sněmování a nedokázalo přesně vymezit charakter a průběh závěrečných zasedání za účasti všech stavů. Z celkového počtu 80 sněmů svolaných v letech 1652 až 1763 bylo 22 sněmů mimořádných, svolaných mezi sněmy řádnými podle potřeby.

Knihá Olszewského je důkladné dílo, založené na bohatém pramenném materiálu, které opravdu zasluhuje pozornost.

L. Soukup

XIIe Congrès international des sciences historiques. Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des assemblées d'états, sv. XXXI, Louvain-Paris, 1966, 198 + XII + 42 str.

S předmluvou čestné předsedkyně H. M. Camové a s přílohou materiálů o činnosti Komise obsahuje tento svazek 13 příspěvků předložených na téma „Stavovská shromáždění a zdanění“ u příležitosti zasedání Komise v rámci posledního Mezinárodního historického kongresu. Dvě z těchto studií mají obecný resp. srovnávací charakter, čtyři se zabývají Anglií, dvě Francií, po jedné je věnováno Uhrám, Byzanci, středověké církvi, Rakousku a Čechám. Tato poslední (z pera V. Urfusa) zabývá se v německé řeči berní pravomocí stavů za absolutismu (str. 179–187).

Pro danou problematiku, včetně rozsáhlé sítě otázek konnexních, je v této knize podán bohatý materiál. Jsou tu vítané příspěvky např. i k problému středověkých imunit a exemcí, k problému absolutismu a ovšem i k starším i novějším dějinám financí, mincovnictví apod.

V. Vaněček

Práce podává v úvodu stručný přehled vývoje zemí rakouské části Slezska. Po odstoupení většího jeho dílu Prusku r. 1742 byly zde pak aplikovány unifikáční a centralizační zásady teriziánsko-josefinských reforem. Už předtím omezili tu Habsburkové moc šlechty (oblast daňová). Zvláštní skupiny poddанных tvoří fojti, zanikající až v 19. století. Slezsko spravuje *Königliches Amt* v Opavě, podléhající české dvorské kanceláři. V jednotlivých knížectvích byly zřízeny *Fürstliche Ämter und Regierungen*, jimiž knížata ztratila pravomoc v politických a berních věcech. R. 1782 byl král. úřad zrušen a Slezsko podřízeno moravskému zemskému guberniu. Z jeho osmi kruhů jsou slezské dva (Opava, Těšín). Rovněž vojensky podléhalo Slezsko Brnu (*General-Militär-Kommando*), proti tomu decentralizována zůstala správa daní (*Generalsteueramtsbuchhalterei, Generalsteueramtscasse*), policejní ředitelství (později komisiariát) a církevní organizace (biskupství ve Vratislavi, ale místní gen. vikariát). Soudnictví bylo dominiální, magistrátní (města) a zemské (šlechta), druhou instancí byl pro všechny apelační soud v Brně, kde pro Slezsko působilo i *Judicium delegatum militare mixtum*. Horní právo spadalo pod Kutnou horu, proti tomu Slezsko mělo vlastní *Wechsel- und Merkantilgericht*. Už od počátku 18. století začalo být zaváděno ústřední zákonodárství.

VI. Procházka

Karel Malý — Zur Problematik der Einschränkung der Tätigkeit der Schwurgerichte in Österreich, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Jahrgang XXI, 1967, Heft 2, str. 207—213*

Článek představuje hlavní body přednášky přednesené na Humboldtově universitě a osvětluje význam účasti laiků v soudním řízení jako důležité součásti buržoazně demokratických práv a svobod v 19. století. Soustřeďuje se zejména na rakouskou problematiku po r. 1873, kdy byly na základě čl. 6 trestního řádu zavedeny porotní soudy. Autor hodnotí tuto skutečnost jako významnou součást postupného dokončování buržoazně demokratické revoluce a popisuje faktické postavení porotních soudů. Vývoj rakouských porot potvrzuje zcela pravidlo, že zároveň se zavedením buržoazních svobod jsou vydávány právní normy umožňující jejich omezení nebo dokonce úplné odstranění. Zásluha studie spočívá v tom, že Malý podrobně analyzuje důvody, které vedly rakouskou vládnoucí třídu k tomu, že již v r. 1873 spěchala s vydáním zákona 120/1873 Sb. ř. z., který umožnil, i když časově a územně omezeně, zastavit činnost porot. Hlavní důvody vidí autor v českém národnostním hnutí a pak především v rostoucím vlivu sociálně demokratické strany a dělnického hnutí, které nakonec ovlivnilo i vydání zákona proti anarchistům. Závěry článku jsou dokumentovány řadou archivního materiálu, stenografickými záznamy z říšské rady a názory rakouských právníků a politiků.

K. Litsch

Sborník obsahuje jedenásť príspevkov, ktoré časove na seba nadväzujú a podávajú v priereze obraz o národnom vývine slovenského národa od časov stredovekého Uhorska (P. R a t k o š) až po najnovšie časy v období národnej a demokratickej revolúcie (J. J a b l o n i c k ý). Pretože v práci nechýbajú ani právnohistorické príspevky o štátoprávných požiadavkách Slovákov od rokov 1848 do r. 1918 (K. R e b r o a J. M é s á r o š), treba na túto publikáciu upozorniť. Cenné sú najmä príspevky o národnostných bojoch v mestách na Slovensku za feudalizmu (B. V a r s í k a J. V l a c h o v i č). Pozoruhodnú teoretickú otázku rieši J. T i b e n s k ý v príspevku o ideológii slovenskej feudálnej národnosti pred národným obrozením. Celkový nový prístup volí Z. H o l o t í k o v á pri konfrontovaní slovenskej otázky s politikou KSC za predmníchovskej republiky.

L. Bianchi

Die Freiheitsrechte und die Staatstheorien im Zeitalter des Dualismus. Redakteur Andor Csizmadia, Budapest 1966, 158 str.

Sborník Právnickej fakulty Univerzity v Pécsi obsahuje materiály VII. československo-maďarskej konferencie právnych historikov, ktorá sa konala 23. až 25. septembra 1965 v Pécsi. Uverejnené referáty sú rozdelené do dvoch skupín, podľa členenia diskusie.

V prvej časti sú referáty, ktoré sa zaoberali občianskymi právami a slobodami za dualizmu. Prof. E. M e l i c h a r (Viedeň) rozoberá občianske slobody v decembrovej ústave r. 1867 v Rakúsku a ich vývoj v judikatúre ríšskeho súdu. Koreferát doc. L. B i a n c h i h o (Bratislava) obsahuje výklad občianskych práv a slobôd za dualizmu v Uhorsku. Doc. F. P e c z e (Budapešť) sa zaoberá s reformou volebného práva za dualizmu. Referát doc. K. M a l é h o (Praha: Poznámky k problematike občianskych slobôd za dualizmu), doc. A. D e g r é h o (Zalaegerszeg: Úprava osobnej slobody v trestnom poriadku Uhorska za dualizmu), Gy. S z a b a d a (Budapešť: Otázka politických slobôd v maďarských ústavných návrhoch za absolutizmu), R. J. K n e u k e r a (Viedeň: Spoločovacie a zhromažďovacie právo v judikatúre rakúskeho ríšskeho súdu), A. T o t h a (Budapešť: Spojenie výnimočnej moci a občianskych slobôd za dualizmu) doplnili nadhodené otázky. Diskusiu zhrnul prof. K. K o v á c s (Budapešť).

V druhej časti publikácie sú uverejnené referáty na tematiku teórie štátu za dualizmu. Úvodný referát prof. K. G r z y b o w s k é h o (Krakow) o historickom vývoji, politickej teórii a politickej funkcii dualizmu doplnili viaceré koreferáty a diskusné príspevky. Prof. H. L e n t z e (Viedeň) píše o stavovských základoch dualizmu. Prof. M. V i e t o r (Bratislava) o samospráve v teórii a praxi dualizmu v Uhorsku, prof. M. S a r l ó s (Budapešť) o občianskom pokroku a roľníckej otázke v názoroch Fr. Deáka po vyrovnaní. V. U r f u s (Praha) sa zaoberá s programom českého historického štátneho práva v šesťdesiatych rokoch 19. st.; Z. P é t e r i (Budapešť) s teóriou štátu za dualizmu. Z diskusných príspevkov sú uverejnené príspevky J. M é s á r o š a (Bratislava:

O vplyve národnostnej otázky v Uhorsku na vznik a zánik dualizmu), J. Buzása (Budapešť: O štátových otázkach rozkladu monarchie), Gy. Vargaiho (Pécs: O činnosti politických strán za dualizmu), H. Kuntschkeho (Berlín: Porovnanie dualizmu s vývojom v Nemecku) a prof. K. Rebru (Bratislava: O základoch vyrovnania). Druhú časť diskusie zhrnul prof. A. Csizmadia (Pécs).

Publikácia podáva dobrý obraz o priebehu konferencie a je prínosom pre dejiny Rakúsko-uhorskej monarchie.

M. Vietor

Andrzej Ajnenkiel, Od „rzadów ludowych“ do przewrotu majowego, Zarys dziejów politycznych Polski 1918—1926, Warszawa (bez udania roku), strán 340

Poľský právny historik, ktorého poznáme z jeho prác o medzivojnovom Poľsku, sa tentoraz podujal na syntetické historické dieľo o úseku dejín Poľska, od jeho obnovenia r. 1918 do r. 1926. Treba však poznamenať, že knižka obsahuje oveľa viac než hovorí jej nadpis, lebo autor sa zaoberá aj s revolučným robotníckym hnutím, s hospodárskymi a kultúrnymi dejinami — a prirodzene — dáva vo svojej práci primerané miesto a právnej histórii, t. j. ústavodarnému snemu, prvým zákonným opatreniam, Ústave z marca r. 1921, systému politických strán, vládám a pod. Knižka obsahuje menný register, vhodne volené početné obrázkové ilustrácie a bohatý prehľad literatúry.

L. Bianchi

Questions de l'état et du droit en époque de la naissance des démocraties populaires, Acta facultatis juridicae Universitatis Comenianae (Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1966, 160 str.)

Od r. 1959 stretávajú sa československí a maďarskí historici pravidelne na spoločných vedeckých konferenciách — striedavo na Slovensku a v Maďarsku. V posledných rokoch sa týchto konferencií zúčastňujú aj právni historici ďalších socialistických krajín a tak priebeh i výsledky týchto konferencií v nejednom smere poskytujú veľmi zaujímavý obraz stavu právneprehistorickej bádateľskej práce v jednotlivých tematických oblastiach v širšom meradle.

V r. 1965 sa konali dokonca dve konferencie. V marci v Moravanoch u Piešťan a v septembri v Pésci.

Sborník, ktorý vydala bratislavská právnická fakulta obsahuje najdôležitejšie diskusné príspevky v poradí už šiestej spoločnej konferencie v Moravanoch. Obsahuje 11 diskusných príspevkov: Prof. dr. Martin Vietor: Prvá etapa vývoja ľudovodemokratického Československa, Prof. dr. Andor Csizmadia: Význam revolučných orgánov pri riešení úloh ľudovodemokratického štátu (1944—1945), Doc. dr. Jozef Fišer: Národný front v období oslobodenia Československa, Prof. dr. Dragoslav Jankovič: Otázky pôvodu a vývoja orgánov moci v Juhoslávii, Prof. dr. Karol Rebro: Národné výbory počas Slovenského národného povstania, Dr. Ferenc Pecze: Vybudovanie spoločenských orgánov pre uskutočnenie premeny agrárnej štruktúry v ľudovodemokratickom štáte,

Dr. Vladimír Čarvaga: Význam roľníckych komisií pre uskutočňovanie prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy na Slovensku, Dr. Gertrúda Železková: Význam Dočasného národného zhromaždenia pre prerastanie národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú, Prof. dr. Kálmán Kovács: Ustanovenie ľudových súdov a ich význam z hľadiska upevnenia ľudovodemokratického režimu v Maďarsku, Doc. dr. Leonard Bianchi: Ľudové súdnictvo na Slovensku v r. 1945–1947 a Dr. József Buzás: Zasahovanie kléru do ľudového súdnictva a prvý zákon proti vojnovým zločincom v Maďarsku.

Tématika jednotlivých diskusných príspevkov svedčí o tom, že zborník obsahuje veľmi zaujímavý – a pokiaľ ide o Maďarsko a Juhosláviu tiež v mnohom pre nás nový – faktografický materiál a pozoruhodné teoretické úvahy, ktoré sú nesporne prínosom do skúmania najnovších dejín socialistických krajín.

J. Gronský

Leo Pfeffer, This Honorable Court, a History of the United States Supreme Court, Beacon Press Boston, 1965, pp. 470

Knihá Leo Pfeffera je obsáhlým a souborným vyličením dejín Nejvyššieho soudu USA od vzniku Spojených štátů, až po súčasnou dobu. Autorova práca ďaleko prekračuje rámec bádání v oblasti práva. Všíma si podrobne a zasväcenené také historických, politických, hospodárskych a sociálnych souvislostí a v jejich kontextu zkoumá judikaturu Nejvyššieho soudu v jednotlivých etapách vývoje. Autor se v podstatě přidrží tradiční systematiky výkladu dejín Nejvyššieho soudu podle funkčních období jeho předsedů.

Těžištěm autorova výkladu je rozbor všech zásadních ústavněprávních doktrín Nejvyššieho soudu USA. V popředí jeho zájmu stojí úloha a funkce Judicial Review – pravomocí amerických soudů vykládat ústavu a rozhodovat o ústavnosti zákonů, která je prakticky koncentrována v rukou Nejvyššieho soudu. Pfeffer charakterizuje Nejvyšší soud jako zákonodárny sbor nadaný právem veta vůči aktům Kongresu. Velmi reálně a pravdivě uvádí, že „rozhodnutí o ústavnosti jsou spíše politickou esejí než právním dokumentem“ a že při rozhodování o těchto otázkách jedná „nejvyšší soud USA nikoli jako soudní, ale jako politický orgán státní moci“. Je velmi cenné, že autorovo líčení je nejpodrobnější a skutečně vyčerpávající při výkladu všech klíčových historických etap, které zpravidla znamenaly důležitý předěl v politických, ekonomických a právních vzhledech Nejvyššieho soudu. Detailně se v knize L. Pfeffer zabývá i osobním, politickým, právním a filosofickým profilem členů Nejvyššieho soudu USA, jejichž činnost znamenala významný přínos v dějinách této nejmocnější americké soudní instituce. Jejich názory navzájem konfrontuje. Z dávnější historie věnuje pozornost zejména předsedům Nejvyššieho soudu USA J. Marshallovi a R. B. Taneyovi, z významných osobností dvacátého století pak především soudcům O. W. Holmesovi a L. D. Brandeissovi, tvůrcům pragmatické právní filosofie, z nichž oba však v ní reprezentovali odlišné směry.

Autorův celkový pohled na zkoumanou problematiku je velmi realistický, vychází z pozic pokrokového liberála. Velmi ostrá kritická slova věnuje např. Pfeffer éfe mac-carthysmu, kterou nazývá tragickou dobou, v níž Američané ztratili svou schopnost racionálně uvažovat.

Leo Pfeffer je naturalizovaným občanem USA maďarského původu. V současné době náleží k předním americkým odborníkům v oboru politických věd a dějin ústavního práva. Působí jako profesor politických věd v newyorské Long Island University. Je autorem četných článků a několika monografií. Jeho druhým nejvýznamnějším dílem je práce *Church, State and Freedom*, zabývající se dějinami poměru státu a církve.

J. Blahož

Morris D. Forkosch, *Attacks on the Constitution, Violence and the Necessity for Disobedience*, Fordham Law Review, October 1966, pp. 71—110

Morris D. Forkosch, *What is Legal History? Essays in Legal History in Honor of Felix Frankfurter*, The Bobbs Meril Company, Inc. 1966, pp. 22

V první z uvedených studií se M. D. Forkosch — profesor právnické fakulty v Brooklynu — zabývá problematikou porušování ústavy USA, tématem, jehož palčivé otázky vystupují již od počátku dvacátého století v americkém právním životě stále více do popředí. Svůj zasvěcený výklad zahajuje reálným konstatováním, že útok na ústavu (tehdy ze strany jednotlivých států) začal ještě dříve, než byla ratifikována. Autor zdůrazňuje nutnost co nejpružnějšího pojmání právní závažnosti ústavního textu. Podle jeho názoru obsahuje ústava základní principy, které mají být chápány spíše jako tradice amerického práva a lidu, než jako konkrétní závazné právní normy. V obecném úvodu se autor stručně zabývá historickými periodami, v nichž docházelo k vlnám útoků na federální ústavu. Za nejvýznamnější z nich považuje období Rooseveltova New Dealu. Jeho pohled na porušování ústavy však zdaleka není odsuzující. „Pokřik, že je porušována ústava“ — jak říká — „se strhne vždy, když nastoupí silný prezident a chce dělat něco jiného, než dělali ti druzí“. V této souvislosti zdůrazňuje, že nelze útoky na ústavu řešit juristicky, ale politicky — zvláště dnes, byla-li již jednou přijata doktrína skrytých pravomocí, žádný čistě právnědogmatický výklad neobstojí. Hlavní příčiny porušování ústavy spatřuje M. D. Forkosch jednak v principech, na nichž je ústava založena (dělba moci a systém Checks and Balances) — odtud vyplývá stálá potencionální hrozba střetu nejvyšších orgánů státní moci — jednak v celkovém společenském vývoji, který mění stávající skutečnost natolik, že je nemožné vtěsnat ji do rámce existujících ústavních pravidel. Útoky proti ústavě autor detailně klasifikuje na obecné, federální (ze strany soudní soustavy, exekutivy a zákonodárné moci), státní a soukromé (ze strany jednotlivců). Progresivní je autorovo stanovisko při výkladu protiústavních útoků ze strany jednotlivých států, za něž v současné době považuje především rasistické zákonodárství.

Forkoschova studie je velmi reálná, ústavněprávní problematika je však zkoumána a klasifikována pozitivisticky, vesměs bez přihlédnutí k jejím základním příčinám. V závěru se autor staví za pragmatický přístup k jevům označovaným mnohdy striktně za porušování ústavy a zdůrazňuje, že neexistuje žádný princip Rule of Law, který by platil navždy a za všech okolností. Jeho studie v podstatě reprezentuje snahu o přizpůsobení ústavního textu a ústavněprávních precedentů současným podmínkám řízení moderní kapitalistické industriální společnosti Spojených států.

V podnětném, pozoruhodném a skvěle fundovaném článku *What is Legal History* se F. D. Forkosch zamýšlí nad pojmem a posláním právní historie. O ideovém přístupu autora platí v podstatě to, co již bylo řečeno k výše zmiňované studii. Textová část článku zahrnuje pouze jednu třetinu celého rozsahu — ostatní tvoří neobyčejně rozsáhlý a cenný poznámkový aparát, do něhož autor snesl velké bohatství angloamerického materiálu vztahujícího se k tomuto tématu. Článek se nesnaží dát vyčerpávající odpověď na otázku — co je právní historie — spíše jen vytyčuje problémy. Autor zdůrazňuje, že právní historie není uzavřenou oblastí studia, která náleží pouze právníkům — její sféra působnosti daleko přesahuje i do historie obecné, je disciplinou zároveň právní, historickou a filosofickou a v tom se výrazně odlišuje od pozitivních právních oborů. F. D. Forkosch se staví proti příliš utilitaristickému pojmání právní historie, které je v USA velmi rozšířené a z něhož vychází názor, že bádání v oblasti právních dějin je opodstatněné pouze tam, kde může přispět k osvětlení nějakého konkrétního problému pozitivního práva nebo právní teorie. Velmi skeptický je rovněž vůči vnášení jakýchkoli metafyzických metod do historické vědy. Považuje za zcela nesprávné a škodlivé, je-li historik již předem než přistoupí ke zkoumání určitého jevu spoután nějakým dogmatem, metafyzickou představou nebo metodologickou doktrínou.

J. Blahož

Robert F. Kennedy, *The Pursuit of Justice*, Harper and Row, New York 1965, pp. 148

Kennedyho kniha je určena širší veřejnosti a podle toho je i koncipována. Spektrum autorova záběru je velmi široké — od vylíčení vlastní činnosti v úřadě ministra spravedlnosti v letech 1961–1964 až po široce pojaté otázky vnitřní i zahraniční politiky. V knize se obráží výjimečné postavení Roberta Kennedyho v kabinetu Johna Kennedyho, kde jeho působení daleko překračovalo resort ministerstva spravedlnosti. Partie věnovaná problematice, kterou řešilo Kennedyho ministerstvo v uvedené éře, jsou velmi cenným pramenným materiálem pro právního historika. Jsou zpracovány vcelku velmi realisticky a objektivně.

Za nejzávažnější celostátní problém, s nímž se v úřadě ministra spravedlnosti setkal, pokládá R. Kennedy organizovanou zločinnost — rackets. Rozebírá detailně její formy, vzájemné vztahy a její spojení s legálními profesemi businessu na straně jedné a se špičkami odborářské aristokracie na straně druhé. Podle názoru autora tyto kontakty neustále sílí a splývání organizované zločinnosti s legitimním podnikáním dává tak zvláštní ráz některým sférám amerického businessu a výrazně ovlivňuje metody v nich používané. Rackets mají v současné době zajištěny „své“ pozice i v místní správě, což jim umožňuje mnohdy téměř nerušenou činnost.

Kniha informuje o tajných sjezdech rachteerů, kterých se běžně účastní i mnoho významnějších osobností podnikatelského světa, jak o tom získala přehled FBI na základě rozsáhlého vyšetřování, které v této sféře podnikla za Kennedyho éry.

Neméně naléhavou otázkou je podle autorova názoru trestná činnost mladistvých, která má v USA stoupající tendenci. Velmi realisticky zdůrazňuje

její hlavní příčiny — odcizení vyvolávané celým komplexem společenských podmínek, nedostatek života v rodině a vysoký počet nezaměstnaných mladistvých (v roce 1960 bylo 450 000 nezaměstnaných mladistvých mezi 16 až 21 lety, v roce 1961 jich bylo již 700 000). Zdůrazňuje, že policie, soudy a nápravná zařízení nejsou zdaleka v takovém stavu, aby mohly vzrůstající zločinnosti úspěšně čelit. Výkon trestu nepůsobí ve většině případů výchovně — rovněž podmíněné odsouzení a podmíněné propouštění z trestu odnětí svobody se uplatňuje velmi nejednotně. Přitom počet vězněných mladistvých stále stoupá (v době Kennedyho působení více než polovina všech vězněných byla mladší než 21 let). Z podnětu Roberta Kennedyho ustavil president v roce 1961 Komisi pro zločinnost mladistvých složenou z ministrů práce, zdravotnictví, školství, sociálního zabezpečení a spravedlnosti, která byla pověřena vypracováním rozsáhlého programu boje se zločinností mládeže, založeném na vědecké bázi. Mnohá opatření, která navrhla, byla pak zakotvena v Zákoně o trestné činnosti mladistvých (Juvenile Delinquency Act), jehož projekt převážně připravilo Kennedyho ministerstvo.

Další sférou, k níž Kennedyho správa zaměřila své úsilí, bylo především trestní soudnictví a vězeňství. V r. 1961 jmenoval ministr spravedlnosti rozsáhlou komisi soudců, advokátů a vědeckých pracovníků, která se zabývala problematikou postavení nemajetných před trestními soudy. Názory této komise a ministerstva spravedlnosti byly hlavním impulsem k přijetí Zákona o trestním soudnictví (Criminal Justice Act of 1964), který zaručil právo na veřejnou obhajobu ve všech případech, kdy je nemajetný obviněn z trestného činu.

Podrobně autor líčí přípravy ke zřízení Úřadu pro trestní soudnictví (Office of Criminal Justice) v rámci ministerstva spravedlnosti (k jeho zřízení došlo 10. srpna 1964). Kromě správní agendy zahrnuje úřad několik specializovaných vědeckých pracovišť, jež jednak zkoumají na základě rozboru materiálů z praxe všechna stadia trestného procesu, jednak se zabývají na vědecké bázi takovými problémy jako je delikvence mladistvých, recidiva a určité oblasti trestné činnosti.

Velkou pozornost věnuje R. Kennedy trestné činnosti big businessu (porušování protitrustového zákonodárství, korupci a jiným nezákonným jednáním), proti níž podnikl v letech své správy několik velmi ostrých zákroků. Kapitola nazvaná extremismus zprava i zleva je ostře zahrocena především proti krajní pravici, v jejíž válkychtivosti spatřuje autor v současné době hlavní nebezpečí.

Pozornosti zaslouží partie Kennedyho knihy popisující boje proti rasové a národnostní diskriminaci a segregaci v nejrůznějších oblastech veřejného života USA (při výběru povolání, ve školství, v právu volebním a v státem regulované imigraci), kde autor rozebírá právní prostředky, jimiž se jeho úřad snažil těmto negativním jevům čelit.

V poslední části knihy věnované některým otázkám zahraniční politiky se Kennedy jednoznačně vyslovuje pro mírové soužití mezi Západem a Východem. Není třeba zdůrazňovat, že při líčení všech problémů je R. Kennedy vždy důsledně americký a snaží se spojovat své mnohdy velmi progresivní názory v dílčích otázkách se základními principy oficiální ideologie USA.

J. Blahož

Počnúc rokom 1966 začal dva razy ročne, v celkovom rozsahu 360 strán, vychádzať nový vedecký časopis, ktorý môže v mnohom smere zaujímať aj právnych historikov. Koncepcia časopisu ráta so štyrmi rubrikami: I. Štúdie, II. Literatúra, III. Zprávy, IV. Kronika. Väčšie príspevky majú aj cudzojazyčné resumé.

Pre archivistiku sú dôležité aj právne dejiny a už prvé číslo naznačuje, tak programovým vyhlásením svojho hlavného redaktora Michala Kušíka, tak aj zaujímavou štúdiou Š. Baranoviča a E. Rákoša, *Slovenské národné orgány v rokoch 1943–1948*, že časopis si získa obľubu aj medzi právnymi historikmi. Doteraz vyšli dve čísla. Časopis vydáva Slovenská archívna správa, Bratislava, Križkova 5. V prvom čísle sa nachádza kompletný adresár slovenských archívov a bibliografia ich archívnych pomôcok.

Z pozoruhodných štúdií treba ešte upozorniť na obsahlu prácu Františka Sedláka, *K základným otázkam archívnych fondov rodov a panstiev*.

L. Bianchi

Právnehistorické štúdie I. (Jogtörténelmi tanulmányok I. Budapest 1966)

Vďaka starostlivosti a podpory právnehistorickej sekcie Sväzu maďarských právnikov v Budapešti, vznikla v Maďarsku nová periodická publikácia, ktorá sa stane orgánom maďarských právnych historikov a romanistov. Prvý sväzok obsahuje rôznorodé dávnejšie dokončené práce, reprezentujúce posledné výsledky výskumnej činnosti maďarských právnych historikov. Po prvej štúdie P. Horvátha „Význam právneho vývoja národov strednej a východnej Európy v našej právnej historiografii“ nasledujú práce z oblasti dejín maďarského kapitalistického štátu a práva: F. Pecze, „Právna regulácia maďarskej parlamentnej inkompatibility v r. 1861–1901“, K. Nagyová-Szegváriová, „Význam zák. čl. 38/1868 z hľadiska výchovy žien“, A. Tóth, „Problémy zavedenia rakúskych výnimočných opatrení z r. 1906 za koalíciej vlády v Uhorsku (1906 až 1909)“, J. Ruzsoly, „K prípravám prvých volieb do národného zhromaždenia“, L. Hajdu „Príspevok k dejinám kodifikačných pokusov maďarského trestného práva“, A. Csizmadia, „Porotné sudy v Uhorsku za dualizmu“, M. Sarlós, „Fr. Deák a urbárne vlastníctvo pôdy na sneme r. 1832/1836“, Z. Bernáth, „Držba a ochrana držby za dualizmu do r. 1911“. Zväzok obsahuje ďalej tri práce romanistické: E. Pólay, „Dva kodifikačné plány v republikánskom Ríme“, F. Benedek, „Peňažné vlastníctvo a *condictio* v rímskom práve“, J. Biró, „K otázke praetorskej infámia mediata“ a jednu štúdiu z feudalizmu J. Gerics, „K dejinám maďarského kráľovského kuriálneho súdnictva a súdnictva a ústrednej správy za Anjouovcov“.

Redakcia plánuje vydávať v budúcnosti materiály právnehistorických konferencií a viaceré monotematické ročenky. S radosťou vítame novú maďarskú právnehistorickú periodickú publikáciu a prajeme jej mnoho úspechov.

M. Vietor

Práce je vlastne antológiou politických náuk, a to od najstarších dôb až po súčasnosť.

Po výstižnom úvode obsahujúcom marxistický pohľad na dejiny politických ideológií podáva autor výňatky zo spisov z popredných politických mysliteľov. Veľkou prednosťou je, že každého mysliteľa predchádza výstižná charakteristika a dopĺňa ho základná svetová literatúra.

Od najstarších gréckych mysliteľov ako Heraklita, Herodota a iných, cez Sokrata, Platona a Aristotela, naväzuje na predstaviteľov starého Ríma, cez predstaviteľov kresťanstva a stredoveku prichádza do doby modernej a súčasnej (utopisti, prirodzenoprávnici, tradicionalisti, liberali, utopistickí socialisti, vedeckí socialisti, rozvoj vedeckého socializmu, fašizmus a nacizmus, reprezentanti súčasnej politickej sociológie a dielo uzaviera Jánom XXIII. ako predstaviteľom súčasnej sociálnej náuky katolicizmu. K dielu na konci je pripojený chronologický prehľad spisov od 80 mysliteľov, z ktorých bola antológia zostavená.

K. Rebro

Richard B. Morris, Studies in the History of American Law: With Special Reference to the Seventeenth and Eighteenth Centuries, 2nd edition, New York, 1964 (Octagon Books), XIII, 295

Autor knihy, profesor historie na Columbijské univerzite (Columbia University), známý u nás některými svými pracemi (zejména rozsáhlou, důkladnou a zasvěcenou studií "Government and Labor in Early America", New York 1946), vydává tuto svou právněhistorickou studii už podruhé (poprvé vyšla před více než třiceti lety, r. 1930).

Z hlediska čistě kvantitativního je nové vydání knihy rozměrnější a to o rozsáhlou předmluvu (III—XIII).

Tato předmluva — a tím se dostáváme již ke srovnání obsahovému — poskytuje čtenáři instruktivní přehled o vývoji a stavu americké právní historie (zabývající se dějinami státu a práva USA od r. 1930 do r. 1959, kdy byla předmluva podle datování v knize napsána), i o nejdůležitějších pracech, které vyšly v této době. I když samozřejmě od r. 1959 do dneška vyšly další práce (namátkou by bylo možno uvést práce G. L. Haskinse, J. W. Hursta, G. A. Billiase aj.) a byly uveřejněny bibliografické přehledy i o časopisecké produkci, je předmluva prof. Morrise vedle novějších hodnocení dosavadního vývoje a úvah o perspektivách americké právní historie velmi důležitým pramenem pro bližší poznání současného stavu americké právní historie.

Další část knihy tvoří vlastní studie, rozdělená do pěti kapitol, obsahujících: úvod k raným dějinám amerického práva (hl. I), koloniální zákony o rozdělování a zcizování půdy (hl. II), práva žen v raném americkém právu (hl. III), odpovědnost za úmyslně poškozující jednání v raném americkém právu (hl. IV) a bibliografickou esej (hl. V), obsahující bohatou bibliografii.

Podrobnější srovnání s předchozím vydáním z r. 1930 ukazuje, že tato část knihy nebyla autorem měněna, ale že jde o pouhý přetisk vydání prvního.

Totéž platí i o podrobném věcném a jmenném rejstříku, tvořícím závěr knihy.

I v této své podobě zůstává monografie dílem velmi cenným, jemuž více než třicetiletá přestávka od prvního vydání neubrala nic na přitažlivosti pro každého čtenáře, který se zajímá o právní dějiny USA v koloniálním období.

St. Balík

Karol Korányi, Powszechna historia państwa i prawa, III, Varšava 1966, 456 str.

Posmrtné vydání třetího svazku vícedílné práce prof. Korányiho je pokračováním edice započaté za autorova života. První díl „Obecných dějin státu a práva“, věnovaný epoše starověku, byl vydán r. 1961 (Państwowe Wydawnictwo Naukowe). R. 1963 vyšla první část druhého dílu, vyhrazená středověku. Podle autorského záměru měla následovat druhá část druhého dílu, která by zahrnovala středověké dějiny státu a práva těch zemí, které nebyly pojaty do částí první. Předčasné úmrtí autora bohužel tento plán zmařilo.

Současný třetí díl je přetiskem druhého svazku „Obecné historie státu a práva v obrysech – epocha feudalismu“ vydaného r. 1955 (Wydawnictwo Prawnicze), z čehož byly vypuštěny jen partie zahrnuté už do první části druhého dílu. Obsah je rozdělen do tří částí.

První velmi krátká část (str. 9–15) v první kapitole přináší dějiny státu a práva Byzance od časů Justiniana až po její zánik. Výklad je zde rozdělen do tří oddílů – obecný historický přehled, hospodářské a politické poměry, státní aparát. Tuto systematiku rozšířenou o samostatný oddíl „Dějiny pramenů práva“ si v zásadě zachovávají i všechny další kapitoly knihy. Druhá kapitola stručně informuje o vzniku slovanských států na Balkáně.

Část druhá pojednává nejdříve ve dvou kapitolách o státu a právu Německa, a to v době od 10. století do poloviny 13. století a od poloviny 13. století do konce 15. století. Pátá kapitola zahrnuje Itálii v době 10.–16. století, šestá a sedmá Francii v době 10.–13. století včetně a odtud až do konce století 15. V dalších dvou kapitolách jsou podávány dějiny státu a práva Anglie, v periodizaci od poloviny 11. století do konce 12. století a od 13. století do sklonku století 15.

V desáté kapitole se probírají ve dvou partiích, z nichž každá si zachovává základní systematiku čtyř oddílů, dějiny státu a práva Ruska. V první epocha 14. a 15. století, ve druhé feudální republiky Novgorod a Pskov. Následuje pojednání o historii státu a práva Ruska 16. a 17. století, uzavírající druhou část knihy.

Část třetí obsahuje stať o státu a právu Francie v době od 16. století až do revoluce r. 1789 a kapitolu o Německu v období od 16. století do úpadku císařství r. 1806, ve které je zařazeno též pojednání o státním uspořádání Rakouska v 17. a 18. století. Předposlední kapitola je věnována Anglii v době absolutismu a knihu uzavírá kapitola o státu a právu Ruska v období absolutní monarchie 18. století. Připojen je obsáhlý jmenný a věcný rejstřík.

Důsledně dodržovaná přehledná systematika díla, vzniklého na základě vlastního autorova studia pramenů a opřeného o bohatou právněhistorickou literaturu ruskou, německou, francouzskou, anglickou a italskou, činí z něho výbornou a náročnou učební pomůcku.

L. Soukup

